

letnik XIV
števila

6

**jezik
in
slovstvo**

1969

Jezik in slovstvo

Letnik XIV. številka 6

Ljubljana, junij 1969

Casopis izhaja od januarja do maja in od septembra do novembra (8 številok)

Izdaja ga Slavistično društvo v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik Jože Toporišič, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Janez Sivec (metodika), Jože Toporišič (jezikoslovje), Franc Zadravec (slovstvena zgodovina)

Tehnični urednik: Ivo Graul

Tiska tiskarna GP »Celjski tisk« v Celju

Opremila inž. arh. Jakica Acceto

Naročila sprejema uredništvo JiS, Aškerčeva 12

Tekoči račun pri SDK 501-8-4

Letna naročnina N-din 20 (2000 din), polletna N-din 10 (1000 din), posamezna številka N-din 2,50 (250 din);

za dijake, ki dobivajo revijo pri poverjeniku, N-din 10 (1000 din);

za tujino celoletna naročnina N-din 30 (3000 din)

Rokopise pošiljajte na naslov urednikov

Vsebina šeste številke

Razprave in članki

- Silva Trdina* Govorne vaje v seminarju slovenskega jezika 161
Jože Zadravec Ponovitve kot skladenjski in slogovni pojav 171
Božena Orožen Literarna in kulturnozgodovinska ekskurzija po Celju 175
Jože Stabéj Iz zgodovine slovenskega besedja 181

Akademijin slovar slovenskega knjižnega jezika

- Jože Toporišič* Nekaj stališč k odprtim pravopisnim
in pravorečnim problemom 184

Zapiski, ocene in poročila

- Berta Golob* O premem govoru 190
Borut Stražar Marijan Tršar: Zgodbe o psu Riku 191
Mate Šimundič Josip Matešič: Odzadnji slovar srbohrvaščine 192

Vprašali ste

- B. K. Kako si razlagate, da Slovenci prerado govore tuje jezike 6/4
J. Toporišič Zakaj zatajujemo svoj materni jezik? 6/4

GOVORNE VAJE V SEMINARJU SLOVENSKEGA JEZIKA

Bilo je v stari Jugoslaviji. Tedaj je učni načrt slovenskega jezika predpisoval na vsakih štirinajst dni dve uri seminarskega dela. Nekega dne pa je bilo to ukinjeno. Spominjam se, kako se je moja kolegica slavistka tedaj bridko razjokala, češ da je imela seminarske ure najrajši in da je z njimi dosegala najlepše uspehe. Brez seminarjev je poučevanje sploh ni več veselilo in vse ji je bilo zagrenjeno. — Najine poti so se kmalu zatem ločile in ne vem, kako je pozneje sprejemala razne reforme učnih načrtov. Če jo je vsaka sprememba tako prizadela, je do danes lahko potočila zadosti bridkih solza, saj smo v tem pogledu slavisti doživeli lepo število poizkusov in presenečenj. Jaz sem si pa v takih trenutkih zmerom rekla po stari filozofiji, da se nobena juha ne pojé tako vroča, kot se skuha. In tako je tudi bilo. Čas je sicer dostikrat počasen, ampak vselej je pameten. Kar je dobrega, ostane ali se obnovi, kar je slabega, omami le za trenutek in prej ali slej izgine mimogrede.

Mene je seminarski način pouka mikal od prvega leta mojega službovanja, samo da tistim uram izprva nisem rekla »seminar«; bila sem namreč prepričana, da je seminar privilegirana oblika za univerzo. V resnici pa sem ga imela od vsega začetka, v nižjih in višjih razredih, samo da sem mu rekla »seminar« le v tistih letih, ko je bil po učnem načrtu predpisan, drugače pa sem te ure skromno imenovala »govorne vaje«.

Različni kraji in različni časi so mi narekovali različne prijeme za seminarsko delo. Vsak kraj, vsak čas, vsak zavod in celo vsak razred mi je ustvaril svoj način dela, in tako je prav. Kakršnakoli šablona bi tako delo okostenila.

Lahko bi govorili o različnih oblikah seminarskega dela, jaz naj se tu omejim na način, ki sem ga v zadnjem času najrajši uporabljala in mi je prinesel prelepih sadov.

Vpeljala sem neke vrste kolektivno delo in v tem je ravno največji pomen. Dijaki se ob seminarjih nauče samostojnega skupnega dela in organizacije. To so njihove ure, po svoji volji jih zamislijo in zato jim zanje nikoli ne zmanjka ne navdušenja ne časa. Toda čeprav tako uro vodijo dijaki sami, se vendar v njej mogoče bolj kakor v kateri drugi zrcali profesorjeva osebnost. Naj imajo dijaki občutek, da delajo sami; profesorjeva roka se vendar kaže tudi tedaj, ko sam stoji v ozadju.

Dostikrat so mi dijaki v nalogah pisali, da so seminarske ure najlepše v šolskem pouku, da so se ob njih največ naučili za življenje in da so jih seminarji najtrdnje tovariško povezali. In ko se včasih srečam po mnogih letih z nekdanjimi dijaki, mi to še vedno zatrjujejo in zbuja mi spomine na neštete seminarje, tudi na take, ki sem sama nanje že pozabila, čeprav so bile seminarske ure tudi zame navadno svoje doživetje in se mnogih od srca rada spominjam.

Torej, kako jih organiziramo?

Ko postavljamo na začetku šolskega leta z dijaki načrt dela in povemo, da bo pouk slovenščine obsegal slovnico, slovstveno zgodovino, slovstveno teorijo, domače in šolsko berilo, domače in šolske pismene izdelke, ne pozabimo prista-

viti, da bo obsegal tudi seminar. Ravno pri tej besedi dijaki najbolj prisluhnejo, in ne zamudimo ugodne prilike, ko je zanimanje ravno veliko! Kar prvo uro jim razložimo, da je seminarsko delo delo skupnosti, da pri taki uri sodeluje čim več dijakov, tako da pridejo v enem šolskem letu vsi na vrsto, tudi po večkrat, čeprav imamo seminar samo po enkrat na mesec.

Povejmo, da vodijo te ure dijaki sami; sami izberejo teme, po svoji predurnosti določijo voditelja, govornike in ostale sodelavce, vse priprave so ves mesec v njihovih rokah in sami se po končanem delu tudi ocenijo. Pri teh urah sedi profesor kje med dijaki in šele na koncu pove tudi on svojo sodbo, omeni dobre in slabe strani seminarja, primerja vsako naslednjo uro s prejšnjo (tako da vsi vidijo rast dela), dá spet novih spodbud in takoj se napravi načrt za naslednjo seminarsko uro. To vse dijakom zelo ugaja in že kar nestrpni so.

Profesor svoje dijake dobro pozna in sam jim bo nevidno predložil primerne teme, če je nujno, za vse seminarske ure; za prvo pa lahko napravi to tudi opazno, češ, zdaj, ko še ne veste, kako to poteka, bom sam nekaj predlagal. Ravno prva tema mora biti izbrana z dobrim premislekom, saj bo uspeh ob njej merodajen za ves odnos vsakokratnih dijakov do seminarskega dela. Če uspemo s prvo uro, smo tako rekoč uspeli za vselej. Izberimo zato kako lahko, veselo in za vse zanimivo snov, npr. *O počitnicah*. Na počitnice dijaki v začetku šolskega leta še veliko mislijo. Marsikdo je poleti kaj zanimivega doživel in bi se s tem pred sošolci rad postavil. Med počitniškimi dogodki je zmerom tudi mnogo zabavnih, tako da ob prvi seminarski uri tudi smeha ne bo manjkalo. Težav pa pri tej snovi ni nobenih, in tako bo profesor lahko vsa navodila usmeril v oblikovno zgraditev ure, kar je za začetek nujno potrebno.

Ko je tema določena in obrazložena, izberemo voditelja seminarja. Lahko se javi sam, največkrat pa ga izvolimo po predlogih z glasovanjem. Ta vloga velja za odlikovanje. Zlasti v začetku morajo biti voditelji najboljši dijaki, kajti od njih zavisi dobršen del vsega seminarskega uspeha. Profesor naj na ta izbor primerno vpliva. Za to vlogo ni nujno toliko dober govornik kot spreten organizator in priljubljen dijak. On naredi načrt za uro, on vzdržuje zvezo med sodelujočimi, s svojo pobudnostjo usmerja celotno delo, da ob nastopu preseneti ves razred in mogoče profesorja samega. Voditelj mora skrbeti za to, da v redu stečejo priprave, s sodelujočimi mora biti v stalnem stiku, izbrati mora nekoga, ki izdela sporedni plakat za na tablo in posnetek tega za vabilo, ki ga dobi profesor, on sam ubesedi tudi dokončni naslov in poveže govore nastopajočih v enotno prireditev. Za morebitne nasvete se le on obrača na profesorja in odgovorno z njim določi tudi dan nastopajočih. Če imamo v razredu dve uri slovenščine isti dan, je za seminar zelo ugodno, kajti ure seminarja so vedno prekratke. Tisti dan poskrbi voditelj za okrasitev razreda in sam s primernimi besedami prireditev odpre in zaključi. Če je potrebno, pripravi tudi povezave govorov in po končanem nastopu vodi razgovor.

Voditelj je torej pravi režiser seminarja in profesor vzgaja v njem slej ko prej prevažne organizacijske sposobnosti. Iz vrst seminarskih voditeljev so že zrasli odlični organizatorji skupnih šolskih prireditev, gotovo pa tudi v svojih poznejših življenjskih poklicih neustrašno prevzemajo podobne odgovorne naloge.

Takoj ko imamo določenega voditelja, izberemo govornike. V nižjih razredih, ko so taki nastopi še skromni, jih pride v eni uri na vrsto po sedem, osem, pozneje po pet ali šest. Seveda je število nastopajočih odvisno od vsakokratne

snovi. Govorniki nimajo druge dolžnosti: sestavijo vsak svoj govor, se ga nauče na pamet in z njim nastopijo ob napovedani seminarski uri.

Poleg voditelja in govornikov določimo vedno vnaprej tudi po dva do štiri ocenjevalce. Sicer pri razgovoru po seminarski uri lahko sodelujejo vsi dijaki, toda posebno v nižjih razredih je to otrokom težko. Če pa določimo kritike že vnaprej, ti lahko govore prej prebero in se na svoj nastop pripravijo že doma. Praksa me je naučila, da s takim načinom prav uspešno vzgajamo kritike. Dijak, ki se prvič vestno pripravi na ocenjevanje, ima navadno že pri naslednji uri pogum poseči tudi spontano v razpravljanje. Seveda pa ima pri kritiki glavno besedo profesor. Njegovo ocenjevanje je najboljši zgled mladim kritikom. K diskusiji dijakov nikoli ne silimo! Rajši jih skušajmo z lastnimi posegi pripraviti do tega, da nas bodo prosili za besedo. Takoj pri prvi uri jim povejmo, da mora biti vsaka kritika dobromamerna in da moramo vselej pokazati slabe in dobre strani. Sami bodimo popustljivi in zlasti na začetku rajši dobro povečajmo in slabo zmanjšajmo. S tem ne bomo dvignili samo veselja za seminarsko delo, ampak bomo tudi plašnim in manj nadarjenim dijakom zbudili pogum do nastopov. Kakovost seminarskih ur se bo hitro dvignila. S tem pa bo sama po sebi tudi kritika čedalje bolj objektivna in zahtevnejša.

Vsako seminarsko uro ocenjujmo najprej kot zgradbeno celoto, nato pretehtajmo voditeljevo organizacijsko sposobnost in vestnost, nato pa govornike, vsakega posebej. Pri tem označimo njihov nastop, pretehtajmo njihove govorniške sposobnosti ter ocenimo obravnavo dela po vsebini, zgradbi, jeziku in slogu. Presodimo tudi slikarsko zasnovo plakata na tabli! Ta je včasih zamisel enega samega dijaka, lahko pa je tudi skupno delo. Vsekdar zelo poživi uro. Posebno veselje imajo z njim razredni slikarji, vsem pa se ob njem vzgaja čut za lepo in smisel za ilustracijo.

Kadar ocenjujemo, ne pozabimo omeniti *zadnjega* sotrudnika, tudi tistega, ki je stole prestavil v izvirno tvorbo, tudi tistega, ki je zavesil okna, mizo pregrnil s prtičem ali postavil vazo z rožami. Nazadnje kritizirajmo tudi kritike! In koga še? Tudi poslušalce! Zares, *napravimo iz dijakov disciplinirano, inteligentno, obzirno in čutečo občinstvo!*

Zdaj, ko smo na splošno pokazali potek seminarske ure, pa pretehtajmo še v poštevh prihajajoče teme. Eno smo že omenili: O počitnicah. V tem je dana šele snov. Naziv ure naj bo lepši in tak, da že sam kaj pove. Navadno si ga izmisli voditelj v sporazumu z nastopajočimi. Lahko je realen (Naše počitniško delo), lahko pesniški (82 dni — 82 filmskih utripov), lahko uporabimo zanj kak navedek (Adijo, mestne sence!). Profesor bo pohvalil tistega voditelja, ki z naslovom najboljše zadene značaj pripravljane seminarske ure. — Toliko o skupnem naslovu, nato pa si vsak govornik poišče še svojega. Naštejmo nekaj primerov: Gradili smo cesto in cesta je gradila nas, Rešila sem življenje petletni deklci, Prvič čez državno mejo, Lov na tune, Na Gorenjščem je fletno, Obiskala sem slovenski Weimar, Zbrali smo se ob tabornem ognju itd. itd.

Pa druge teme? Nešteto jih je.

V največ razredih so dijaki zelo pobudni in dostikrat pripravljajo gradivo za govorne vaje že v počitnicah. So pa tudi razredi, ki dijakom samim ne pride dosti pametnega na misel in tedaj moramo priskočiti z nasveti na pomoč pač učitelji. Saj poznamo svoje dijake; predlagajmo kaj takega, kar jim je všeč.

Vsekakor moramo prilagoditi teme vsakokratni zrelosti, zmogljivosti in zanimanju svojih dijakov. Poglejmo samo nekaj primerov, ki so mi ostali v po-

sebnem dobrem spominu: Moj rojstni kraj, Dogodki iz NOB, Spomin iz otroških let, Kaj so mi pravili sorodniki iz časov okupacije, Večer ... v mestu, na kmetih, ob morju, v planinah, Pripovedka iz mojega domačega kraja, Zgodovinska osebnost, ki jo najbolj spoštujem, Letošnja gledališka sezona, Velike iznajdbe, Naš domači film, Kako sem vzljudil živali, O zgodovini športa, Srečal sem se z inozemci, Vesela zgodba, Malo samokritike nam ne bo škodovalo, Pomembni politični dogodki zadnjega časa, Možje, ki ustvarjajo zgodovino ...

Nekateri razredi imajo veselje s fantastičnimi temami, kot so npr. Telegram iz leta 1980, Čez sto let, Izlet k Marsovcem ...

Seminarske ure prav uspešno uporabimo tudi za razredne proslave narodnih praznikov (29. november, Prešernov dan, 27. april, Praznik dela, Dan JLA). Dijaki, ki niso tako imenitni govorniki in deklamatorji, da bi lahko sodelovali pri skupnih šolskih proslavah, imajo *tu* priložnost, da preizkusijo svoje talente. Posebno v nižjih razredih imajo dijaki s takimi razrednimi proslavami veliko veselja. Nekateri skušajo posneti, kar so videli na prejšnjih šolah in v prvih razredih, nekateri pa imajo tudi nove zamisli. Še poseben pomen imajo taki nastopi na pedagoški gimnaziji, ker so najlepša priprava za poznejši poklic, v katerem bodo *morali* znati organizirati podobne proslave.

Na takih razrednih proslavah sem odkrila že marsikaterega dobrega sodelavca za javne nastope, dobila pa tudi kakšno zanimivo spodbudo. Seveda so take ure vselej zvezane z deklamacijami ter pevskimi in glasbenimi točkami ali celo s folklornimi nastopi.

V razredu dobimo čas tudi za take proslave, ki jih celoten zavod ne more praznovati. Navadimo dijake, da sami iščejo obletnice in podobno po koledarju, po dnevnem časopisju, po revijah, radiu in televiziji. Marsikateri pomemben zgodovinski dogodek nam je že nudil snov za naše govorniške nastope in s tem poglobil slovstvenozgodovinsko pa tudi kakšno drugo znanje. Spominjam se npr. Gregorčičeve, Jenkove, Kajuhove, Njegoševe proslave; imeli smo seminarje o tujih velikih možeh, o Goetheju, o Molièrju, o Shakespearju, o Gorkem, o Verdi, Pucciniju in Wagnerju, počastili smo prvega jugoslovanskega Nobelovega nagradjenca Iva Andrića, spregovoril ob Župančičevi, Vorančevi, Finžgarjevi, Meškovi smrti.

Imela sem že take razrede, da je bilo v njih šest, sedem pesnikov in pisateljev. V okviru seminarja smo priredili recitacijsko uro. Razredni kritiki so nam jih predstavili v njihovem prizadevanju in delu, sami pa so recitirali svoja dela. Nekateri od teh so danes res že priznani v javnosti. Zgodilo se je celo, da je dijak napisal celotno igro; s sošolci so jo naštudirali in igrali. Drama iz Prešernovega življenja je nekoč ob seminarski uri tako dobro uspela, da so jo ponovili celo za javnost, in to z velikim uspehom.

Kakšnemu razredu je sploh dramatika od vseh slovstvenih zvrsti najbližja. Ne prezirimo tega! V nižjih razredih so mi naštudirali že vse dosegljive partizanske igre, igrice o dedku Mrazu pa pravljico Trnuljčico, Rdečo kapico ipd. Imela pa sem razrede, kjer so se lotili tudi težjih del. Včasih so naštudirali le posamezne prizore ali kako dejanje, dostikrat pa že celotne igre. Kaj vse smo že gledali! Linhartovi veseloigri, Finžgarjevo Verigo in Razvalino življenja, Pregljeve Gostosevce, Cankarjeve Hlapce in Za narodov blagor, Molièrja, Goldonija, Gogolja, Dnevnik Ane Frank pa dramatiziranega Hlapca Jerneja in Matija Gubca ali pa nepozabnega Tugomera! In vse to večkrat v izposojenih kostumih, ob zavešenih oknih, z razsvetljavo in sceno; seveda to v višjih in takih razredih,

iz katerih so zrasli poznejši umetniki, igranci, režiserji, dramatik in elektrotehniki.

Z razredi, ki posebno radi deklamirajo, pa priredimo deklamacijske seminarje! V taki zvezi so mi v spominu seminarji z naslovi: Partizanska pesem, Naša otroška poezija, Sprehod po orientalskem svetu, Iz tuje lirike, Južnoslovanski biseri.

Imela sem že razrede, iz katerih so izšli poznejši pevci ali virtuozi in pianisti. Tedaj so prevladovali glasbeni seminarji. Poleg govorov o največjih domačih in tujih opernih in koncertnih skladateljih, virtuozi in pianisti smo imeli tudi glasbene, pevske in dirigentske nastope. Slišali smo govore o ljudski in umetni glasbi, o sodobnih popevkih in džezu. Dostikrat smo si pomagali z gramofonom in magnetofonom. Kako lep je bil seminar z naslovom Naše pokrajine v pesmi in plesu!

Ko sem poučevala na Poljanski gimnaziji v Ljubljani, smo nekajkrat prenesli seminarsko uro na Grad. Prav živo sta mi v spominu ravno glasbena seminarja o ljudski pesmi in moderni popevki. Še sprehajalci so prisluhnili. Uri sta potekali prav tako disciplinirano kot v razredu.

Večkrat so mi dijaki posneli radijske ure Pokaži, kaj znaš ali Spoznavajmo svet in domovino. Za slednje so zelo resno naštudirali tudi težka vprašnja. Spominjam se npr. odličnih odgovorov o Verdijevih operah, o Mladinski organizaciji, o naših slikanicah, o zgodovini mesta Kranja, o Prešernovem življenju in delu, o XIV. brigadi, o rimski olimpiadi... V takih primerih smo morali priskočiti na pomoč v vprašanji profesorji in profesorje so povabili tudi v ocenjevalno komisijo.

Posrečeni so tudi seminarji, ki povezujejo govore s kratkimi, a živimi prizori iz vsakdanjega življenja. V taki režiji so mi dijaki prikazali internatsko življenje, smučarski tečaj, taborno letovanje ob morju, življenje v delovni brigadi.

V višjih razredih, ko imajo dijaki že precej slovstvenozgodovinskega znanja in lahko že res samostojno presojujejo, izbiramo tudi slovstvenozgodovinske teme, ki poglobljajo profesorjeva predavanja. Največ veselja in koristi nudijo pregledne teme kakor Razvoj slovenske patriotske lirike, Razvoj slovenske satire, Razvoj otroške poezije, Razvoj mladinske proze, Socialna poezija ipd. Dijaki pri takem delu pravzaprav samo poiščejo iz obdelanega gradiva, kar je potrebno, in v povezavi s sošolci le utrjujejo in poglobljajo že znano snov. Pri takih seminarjih so od govorov še važnejše deklamacije in recitacije. Take ure ne le vzgajajo možnost kompilacije in organizacije, ampak so tudi zelo uspešne in hkrati prijeten način skupnega ponavljanja in utrjevanja snovi.

Ker profesorji nikoli nočemo in ne smemo biti samo učitelji, ampak zmerom tudi vzgojitelji, dijakom za seminarske ure še prav posebno radi priporočamo teme, ki imajo več kakor samo učni namen. Kaj na primer? Naslovi se kar vsiljujejo. Prepričana sem, da vam bodo prišle na misel še boljše stvari ali so vam že prišle, jaz bom omenila le take, ki sem z njimi sama imela uspehe.

Danes je npr. tak pereč problem o prometu. Poskušajmo preprečevati prometne nesreče še profesorji pri seminarskih urah! Imeli smo seminar z naslovom Cesta. Nastopilo je deset dijakov s kratkimi, a pretresljivimi zgodbami s ceste. Za naslove so izbrali deset zapovedi, jih napisali na tablo in okrasili z raznimi prometnimi znaki ter si jih prepisali tudi v zvezke. Mogoče vas zanima teh deset zapovedi? Po njih si boste prav lahko predstavljali zgodbe in ves potek semi-

narske ure. 1. Ne pridrvi iz hiše na cesto! 2. Ne igray se na cesti! 3. Ne prečkaj ceste raztreseno! 4. Pazi na prometne znake! 5. Ne meči po tleh odpadkov! 6. Ne tekaj po cesti! 7. Ne meči kamnov, ne streljaj s fračami in ne dovoli tega drugim! 8. Ne sedaj vinjen za volan! 9. Ne zaustavljaj se v klepetu na prometnih mestih! 10. Ne prevažaj bremen na kolesu.

Nekoč smo začeli na našem zavodu boj zoper kajenje in takoj sem si mislila, zakaj ne bi še seminar pri tem pomagal. Določili smo naslov: Ta nesrečni tobak! Nadarjena dijakinja je izdelala na tablo zelo domiseln plakat: kako se v dimu vse duši. Nastopajoči pa so pripovedovali vse mogoče anekdote iz življenja. Eden je prav živahno orisal dogodek s šolskega izleta z osemletko. Fantje so si predstavljali, kako se bodo s cigaretami v ustih »važili« pred dekletki kot pravi »frajerji«; nato pa so bili vsem v zasmeh, ko so klicali Urha in so jih morali ostali domala vleči na kolodvor. Doma je potem še leskovka pela, v šoli pa so sledili ukori. — Vse je globoko ganil odlomek iz življenjepisa slavnega tenorista Beniamina Giglija. V svojem času je bil Gigli strasten kadilec. Nekega dne se je odpravljaj na daljše potovanje. Njegova mati je bila tedaj že zelo stara in bolna. Prav malo verjetnosti je bilo, da bi jo ob vrnitvi našel še živo. S težkim srcem se je odpravil k njej po slovo. Vroče jo je poljubil, ona pa je začutila duh po tobaku iz njegovih ust in rekla mu je: — Beniamino, čutim, da si že spet kadil. Nehaj s tem! Koristi ti kajenje ne bo prineslo nobene, škode pa lahko dosti. Usliši mi to željo, saj je verjetno moja poslednja. — Od tega trenutka Gigli ni vtaknil cigarete v usta, čeprav se je sprva tako težko vzdrževal, da je nekajkrat omedlel.

Z velikim zanimanjem so sledili poslušalci tudi dijaku, ki si je iz nekega časopisa izpisal odgovore na anketo londonskega dnevnika, ko je britanska vlada opozorila kadike na nevarnost pljučnega raka. Odgovoriti je bilo treba na vprašnje, kako se odvadim kajenja. Nekaj odgovorov je bilo res zanimivih: *Prvi*: Na svojo cigaretno dozo sem nalepil grafikon, ki kaže porast smrtnosti med kadilci. *Drugi*: Imel sem navado pokaditi vsako jutro prvo cigareto ob sedmih. Nato sem se odločil, da bom odslej pokadil vsak dan prvo cigareto pol ure pozneje, nato pa kadil ves dan kakor prej. Spat hodim ob desetih zvečer. Po tridesetih dneh sem nehal kaditi. *Tretji*: Da bi svoj sklep, da bom nehal kaditi, bolj utrdil, sem ga razodel svoji družini, prijateljem in znancem. Ker me je bilo sram, da bi se pred njimi pokazal slabiča, sem ozdravel od svoje slabosti in zdaj sem prezadovoljen nekadilec. *Četrty*: Vsakokrat, kadar bi rad prižgal cigareto, vržem novčič v hranilnik in ne kadim. Na koncu meseca hranilnik izpraznim in si za prihranjeni denar kupim kako reč, ki sem se ji moral dotlej odreči. *Peti*: Moja žena me je hotela odvaditi kajenja, zato je vselej, kadar sem si kupil cigarete, vrgla v ogenj prav tolikšen znesek denarja, kot sem ga jaz porabil. Ker svojega razburjenja zaradi tako brezglavega uničevanja denarja nisem mogel drugače pomiriti, sem nehal kaditi.

Višek tega seminarja o tobaku pa je dosegel tisti dijak, ki je zgodbo iz lastnega življenja zaključil z obljubo, da bo s tistim dnem nehal kaditi. In tako je tudi bilo.

Med takimi sodobno vzgojnimi seminarji je bil posebno lep tudi tisti, ki smo mu dali naslov Hvaležen sem. Šest dijakov si je izbralo tele naslove: 1. Hvaležen sem staršem, da mi omogočajo šolanje v Ljubljani, 2. Hvaležen sem radovljiškim gasilcem, ki so nam rešili domačijo, 3. Hvaležen sem trboveljskim rudarjem, ker nam kopljejo premog, 4. Hvaležen sem Počitniški zvezi, ki mi je

omogočila prelepo potovanje, 5. Hvaležen sem čistilki na naši šoli; vsak dan nam jo očisti, da smo vedno v lepih prostorih, 6. Hvaležen sem profesorjem za znanje, ki nam ga nudijo.

Bili so kratki, a globoko učinkujoči govori, vsak zgrajen na izvirnem, resničnem dogodku.

O tem, da dijaki niso vselej tako plehki in nezmožni vsake žrtve in odpovedi, kot jim tolikokrat očitamo, me je ponovno prepričal, v nižjih in tudi v višjih razredih, seminar z naslovom Ali sem danes storil kaj dobrega? Celo res površni dijaki so se ob tem naslovu streznili in mogoče prvič v življenju začeli razmišljati o dobroti. Nekateri pa so nam povedali globoke zgodbe iz svojega življenja in verjetno se je v marsikom zbudila želja, da bi jih posnemal. To pa je bil naš razum. Iz nekaj naslovov, ki so mi ostali v spominu, boste spoznali, kakšnih dobrot so zmožni naši otroci: Danes sem od jutra do večera pomagal materi, Prinesel sem domov ranjeno srnico, Za svoje prihranke sem kupila mami električni likalnik, Vsak dan obiščem sosedovo Anico, ker je hroma, Bil sem med gasilci, Asistiriral sem ob prisilni operaciji svojega očeta, Vsako jutro počešem in umijem našo nonico, S Tatjano sva obiskali osamele na Bokavcih, Oboleli sošolki sem prepisala vse naloge, Prepleskal sem kuhinjo in predsobo, itd.

V seminarju smo z dijaki dostikrat predelali tudi ves bonton in, mislim, uspešnejše, kot bi to napravil učitelj s predavanji in zoprnimi opomini. Skratka, seminar lahko uporabimo za vse!

Zdaj pa še nekaj o sredstvih, ki z njimi pripravimo dijake do dobrih nastopov.

Pot ni kratka, ampak nikoli ne zavede.

Ko začnemo v razredu s seminarji, nikdar preveč ne teoretizirajmo o govorništvu. Dosti več uspeha bomo imeli, če bomo šli od prakse k teoriji, kajti šele ob nastopih dijaki začutijo potrebo po znanju in tedaj sprejmejo vsak opomin z dvakratno pozornostjo. Pa še nekaj. Ne povejmo naenkrat vsega, kar je treba vedeti o govorništvu, ker bi se dijaki iz preobilice snovi ne vedeli obrniti ne kod ne kam. Dajajmo jim znanje po delih, danes nekaj, jutri več. Tako bodo dijaki tudi najbolj otipljivo spoznali, kako se kakovost njihovih seminarjev od ure do ure dviga, in to jih bo navdalo z veseljem do dela, z zaupanjem do profesorjevega vodstva in s potrebno samozavestjo.

Pred prvim seminarjem jim sploh ne dajajmo dosti navodil; naj plavajo, kakor zmorejo. Tako jim bomo najlaže pokazali največjo šibkost in se ob tej razgovorili. Zdaj jim bo to razumljivo in zanimivo. Pri naslednjem seminarju bomo to znanje že zahtevali, pa tudi dijaki sami bodo sedaj temu posvetili največjo pozornost. Napredek bo viden. Mi pa bomo zgrabili novo pomanjkljivost in skušali odpraviti še to, pri tretjem seminarju tretjo, pri četrtem četrto itd.

Postavimo, da so napravili dijaki k svojim govorom slabe uvode. Sedaj ugotovimo, zakaj tisti uvodi niso bili učinkoviti. Mogoče so bili dolgočasni in dolgovezni. Prva zahteva uvoda je, da poslušalce takoj pritegne in jih spravi v potrebno razpoloženje. S čim to najlaže dosežemo? S kakšno osebno anekdoto, Takile in podobni uvodni stavki so npr. vedno učinkoviti: Ko sem šel včeraj po Prešernovi cesti..., ali Bilo je v nekem razredu na našem zavodu..., ali Pred nekaj dnevi sem brala tele čudovite verze..., ali Nihče bi ne verjel, da se je to kdaj res zgodilo in vendar sem bil sam priča... Itd. itd.

Kdaj pa govornik ponesrečno začne svoj govor? Kadar se kaj opravičuje, npr.: Oprostite mi boste morali, če bom segel malo predaleč v zgodovino...,

ali Prosim, da bi upoštevali moje današnje fizično nerazpoloženje ..., ali Šele včeraj sem se utegnil pripraviti na današnji govor ipd. Zakaj? Taki uvodi vzamejo poslušalcem zaupanje v to, da bodo kaj dobrega slišali, ali pa čutijo tudi, kakor da jih govornik omalovažuje, češ vse drugo ti je bilo važnejše kot ta govor in zato smo prišli mi šele včeraj na vrsto! — Kdaj edino je opravičilo na mestu? Samo tedaj, ko je uporabljeno kot govorniška zvijača. Ko se npr. Antonij v Shakespearjevem Juliju Cezarju dela skromnega pred Rimljani, češ da ne zna tako govoriti kakor Brut, to lahko stori, ker se prav dobro zaveda, da je dosti spretnejši govornik od Bruta in da bo že z nekaj lokavimi besedami pridobil rimsko ljudstvo na svojo stran, in to se nato tudi res zgodi.

Tako in podobno bomo učili dijake sestavljati uvode v njihove govore. Drugič bomo ugotovili, da ne znajo govora dobro končati. Včasih res ne vemo, da je govora konec. Zgodilo se mi je že, da dijakinja zadnjega stavka ni dokončala. Povejmo torej, da je konec govora prav tako pomemben kakor uvod. *Konec dober — vse dobro*, pravi ljudski pregovor, in to velja tudi za govore. Če smo s koncem zadovoljni, radi odпустimo kakšne prejšnje pomanjkljivosti ali jih celo domala pozabimo.

Kakšni konci pa so najboljši? Priporočljivo je, da govornik ob zaključku še enkrat povzame glavne misli in zaključi govor s kakim krepkim stavkom, ki poslušalcem še dolgo zveni v ušesih ali ostane v spominu tudi za vse življenje, npr.: Nikoli ne bo zmagala puhlost nad modrostjo, domišljavost nad skromnostjo in sovraštvo nad ljubeznijo ...; Samo dve poti sta pred nami: ali bomo napredovali ali nazadovali ...; Tudi tisoč milj dolga pot se začne z enim korakom.

Pokazala sem, kako učimo dijake dobrih uvodov in zaključkov ob njihovih pogrešenih nastopih. Včasih pa gradimo na *pozitivnih* osnovah. Recimo, da je dijaku uspelo z govorom spraviti ves razred v veselo razpoloženje. Kaj bomo storili? Hitro bomo povedali, kako velikega pomena je v govorništvu humor. Pravzaprav bi moral imeti vsak govor vsaj en vesel intermeco. Ljudje se radi smejemo, in hvaležni smo onemu, ki nas zna zabavati. Nedavno tega je voditelj nekega zborovanja predstavil poslušalcem predavateljico s pretirano slavečimi besedami. Ona pa se je hitro znašla in rekla: Po tem uvodu sem pa res silno radovedna, kaj vam bom zdaj povedala. Poslušalci so se od srca zasmeli in dobro razpoloženje je bilo ustvarjeno. Bila je dobra govorniška zvijača za uvod.

V drugi zvezi govorimo dijakom o govorniškem nastopu, o načinu govorenja in o kretnjah, o vseh vrstah govorniških sredstev, o zgradbi govora itd. Nikoli pa ne pozabimo, da je naš prvi namen utrditev slovenskega jezika in zato seveda največ pozornosti posvečamo jezikovnemu izoblikovanju govorov. Zato je tudi priporočljivo, da eden izmed določenih kritikov ocenjuje samo jezik. Prav posrečen je bil tudi seminar, ki smo ga izrecno posvetili čistosti slovenskega jezika. Dijaki so ob številnih primerih iz vsakdanje govorice pobijali ukoreninjene napake v našem jeziku. Zelo priljubljena in hkrati poučna je pa tudi seminarska ura, ki v njej dijaki pripovedujejo zgodbe v svojih narečjih.

V Mariboru smo enkrat imeli seminar ob stoletnici Goethejeve smrti in na koncu ure se voditeljica nepričakovano obrne k meni in pravi: Lepo prosim, povejte nam še vi kaj o Goetheju!

Poziv mi je prišel zelo nepričakovano in v prvem trenutku nisem vedela, kaj naj rečem. Do tistega časa sem pri seminarskih urah prav mirno sedela med dijaki in le na koncu sem jih vselej ocenila. Zdaj pa ta napad name! Ali naj rečem: Nič ne vem, nisem pripravljena. To bi bilo porazno. Ali naj se izmažem z nekaj frazami ali ponavljam z drugimi besedami to, kar so povedali že dijaki? Od tega ne bi nihče ničesar imel. Na vso srečo sem se v trenutku spomnila znane Goethejeve anekdote iz gostilne. Pa naj bo, sem rekla, povedala bom anekdoto, ki dokazuje Goethejevo pesniško nadarjenost, odrezavost, duhovitost in samozavest. — Nekoč je Goethe sedel v gostilni in pil vino, pomešano z vodo. Pri sosednji mizi so vsi pivci že malo pregloboko pogledali v kozarec in obnašali so se razuzdano in prostaško. Nazadnje so se v svoji objestnosti lotili še Goetheja in ga začeli zasmehovati, češ da pije vino, pomešano z vodo. On pa je popolnoma mirno iztrgal iz notesa listič, nanj v trenutku napisal naslednje verze in jim jih poslal k njihovi mizi. Hitro so se stržnili, ko so brali:

Od same vode si nem.
To dokazujejo v vodi ribe.
Od samega vina si nor.
Za to so dokaz gospodje krog mize.
Jaz pa nočem biti ne ono ne to,
zato si mešam vino z vodó.

Dijaki so bili navdušeni. Verze sem jim morala narekovati, da so si jih napisali in takoj so se jih skušali zapomniti. Prepričana sem, da jih znajo še danes, mogoče bolje kot Goethejeve balade, ki so jih obravnavali pri nemščini. Naravnost hvaležni so mi bili.

Hvaležna pa sem bila tudi jaz njim. Naučili so me nekaj novega in zelo važnega. Od tistega dne sem se za vsako seminarsko uro pripravila tudi jaz. In nekaj čudnega je! To, da govorimo dijakom dan za dnem, teden za tednom, se jim zdi naravno. To je naš poklic, to je naša dolžnost, za to smo plačani in za to nam niso dolžni zahvale. Če pa spregovorimo v seminarski uri, občutijo to kot darilo; poslušajo z dvakratnim zanimanjem in nazadnje ne vedo, kako bi se zadosti zahvalili. Za nas pa je to prelepa prilika, da jim povemo marsikaj vzgojnega, do česar bi pri navadnih učnih urah nikoli ne prišli.

Naj povem samo še primer, ki se mi je zdel ravno za učiteljsčnike, kjer sem ga uporabila, posebno važen. Bil je tisti seminar o »nesrečnem tobaku«, ki sem ga že omenila. Na koncu so me dijaki prosili, naj jim povem, če sem jaz kdaj kadila. Rekla sem jim, da ne več kot enkrat za poskus, da pa jim lahko povem neko drugo, dosti zanimivejšo zgodbo iz svojega življenja. Nekoč nas je namreč skupina srednješolskih profesorjev šla na poučni izlet v Nemčijo in v Berlinu smo hospitalirali na gimnaziji. Najprej so nas peljali v ravnateljevo pisarno in eden izmed naših tovarišev je hitro potegnil iz žepa tobačnico ter ponudil ravnatelju cigarete. Ravnatelj je priznal, da je kadilec, pristavil, da vé, kako dober je jugoslovanski tobak, in z veseljem je segel po cigareti. Toda ni je prižgal; spravil jo je v žep in rekel; da jo bo, na žalost, lahko pokadil šele doma, ker pri njih na šoli ni smel kaditi ne samo noben dijak, ampak tudi noben profesor. Meni je z obiska berlinske gimnazije ostalo v spominu marsikaj, najmočnejši pa mi je spomin na čistočo in svežino na tistem zavodu. Dijaki so zgodbo poslušali z odprtimi usti, jaz pa upam, da je niso pozabili niti do tedaj,

ko so postali sami učitelji ali ravnatelji ali profesorji po raznih zavodih in mogoče podobne ukrepe uvedli tudi pri nas.

Seminar čutijo dijaki navadno kot nekaj intimnega; dostikrat povedo tu stvari, ki jih pred vsakomer ne bi razobešali na veliki zvon, in do neke mere je prav tako. Naj čutijo, da so v razredu *doma*, naj čutijo, da tu lahko zaupajo in naj se jim utrdi čut za sprejemanje zaupanega. Včasih se mi pa vendar zdi prav, da nastopijo tudi pred povablenci. Naj se navadijo tudi vabiti, sprejemati, biti gostoljubni in nuditi svoje znanje drugim. Zato se je udomačila navada, da včasih k seminarski uri koga povabimo, tovariša razrednika ali druge profesorje iz razrednega zbora. Dijaki jim radi pokažejo tiste svoje zmožnosti, ki jih pri njihovih urah ne morejo. Profesorje tudi zanima spoznati dijaka v drugačni luči, kot ga je vaje gledati pri svojem predmetu.

Posebno koristni so obiski celih razredov, zlasti vzporednic. Nastopajoči se pred povablenci še posebno potrudijo. Ker ima vsak razred svoje izvirne domislice, tako bogate drug drugega in zbudi se zdravo tekmovanje. Profesorji pa spretno izrabimo tako priliko in naučimo dijake vseh dolžnosti do gostov, zraven pa skušajmo tudi od gostov dobiti kako korist. Ob zaključku jih ljubeznivo pritegnimo k razgovoru in kritiki, saj gredo tuje besede navadno bolj do živega kot domače, pa naj bodo že pohvalne ali negativne.

Kadar ni prilike za povablence, pa velim dijakom, da naj stečejo v sosednji razred vsaj v odmoru gledat plakat na tabli. Za prireditelje je to čast, za gledalce pa pouk. Včasih pokažem v sosednjem razredu vsaj program, ki si ga nekateri dijaki zamislijo zelo izvirno. Ko smo imeli npr. fantazijski seminar z naslovom Telegram iz l. 1980, so mi spored natipkali na pravi telegramsni obrazec. Ko so razpravljali o jeseni, so izdelali program iz jesensko obarvanih listov različnih dreves. Ko so uprizorili Tugomera, me je čakal eden izmed dijakov kot pavi biljeter v gledališču že pri vhodnih vratih v šolo z natančno posnetim gledališkim listom.

Morala bi pisati še in še. Seminarji so v nižjih in višjih razredih neizčrpen del pouka slovenskega jezika. Upam, da čutite, da sem v tem članku lahko podala le zelo bežno sliko seminarskega dela, a toliko jasno vendar, upam, da so se taki, ki doslej podobnih seminarjev niso gojili, prepričali o njihovi vrednosti.

Kaj vse torej s seminarji dosežamo? Smisel za organizacijo, čut odgovornosti, veselje do rednega dela, pogum za nastope, tovarištvo, spoštovanje do avtoritete, poglobljanje znanja slovenskega jezika in slovstva ter vseh drugih strok, spoznavanje raznih vrst dela, нравstveno poglobljanje, sestavljanje govorov, smisel za kritiko in estetiko, itd., itd.

Ali bomo ob vseh teh ugotovitvah zoper seminarje morda zato, ker so bili že nekoč v modi, ali zato, ker so presodobni? Nehote mi prihaja na misel anekdota iz življenja našega velikega trageda Ignacija Borštnika: Bilo je po prevratu 1918, ko se je v gledališču toliko govorilo o novi odrski maniri in o *novi šoli* igranja. Pa je nekdo vprašal Borštnika, ali je on za staro ali za novo šolo. In Borštnik je bistroumno in odrezavo odgovoril: Jaz sem za dobro šolo. Tako govorimo tudi mi! Ne bomo uvažali seminarjev zato, ker smo jih imeli nekoč, in ne zato, ker slutimo v njih sodobni način poučevanja. Uvedli jih bomo v svoj pouk, če jih še nismo, zato, ker so prekoristni. Mi smo za dobro šolo.

PONOVITVE KOT SKLADENJSKI IN SLOGOVNI POJAV

Človek si prizadeva, da bi izrazil svoje misli čim ustrežnejše. Svet svojih zaznav hoče posredovati sočloveku. Če jih ubeseduje v živi govorici, pokaže tudi na zunaj svoj čustveni odnos do povedanega. Svoje sporočilo bogati z raznimi intonacijskimi poteki, s kretnjami, z izrazom obraza... Tako tudi z zunanjimi znamenji razodeva svoj odnos do povedanega. Če nam kdo pripoveduje o svojem veselem doživetju, nam ga skuša prikazati z ustreznimi besedami; doživetje sam podoživlja in ga hoče zbuditi tudi v nas. Umetniki besede lahko dosežejo v bralcu to podoživljanje s pisno besedo, opremljeno z najrazličnejšimi jezikovnimi znamenji, ki pomagajo oživiti ubeseditveno misel (klicaj sredi stavka ali pa tudi na koncu stavka npr. nakazuje, da je govoreči do povedanega čustveno močnejše zajet). Med taka sredstva, ki ponazarjajo čustveno prizadetost govorečega, spadajo tudi ponovitve istih besed.

S ponovitvami kot posebnim jezikovnim pojavom z določenimi značilnostmi se slovničarji v preteklosti niso veliko ukvarjali. Skopo omenja ponovitve Breznik v Slovenski slovnici za srednje šole (Prevalje 1921) v poglavju Figure. Omenja le anaforo in ugotavlja, da s takim ponavljanjem dosežamo poseben poudarek (str. 200). Tudi Slovenski pravopis 1962 omenja ponovitve v zvezi z vejico (str. 84) in pravi, da vejico pišemo med ponovljenima izrazoma (*O, bratje, bratje, prišel je dan*), če s ponavljanjem ne stopnjujemo. O ponovitvah s stilistično-metričnega vidika pa govori obširno Silva Trdinova v knjigi Besedna umetnost (Ljubljana 1958) v poglavju o Poetiki. Razpravlja o ponovitvah kot posebnih besednih figurah (podvojitve, anafora, epanalepsa, anadiploza, pripev...), ki jih pesniki s pridom uporabljajo, da z njimi obogatijo svoj pesniški jezik, mu dajo posebno izrazno moč in čar. — Z jezikovnimi merili se loteva tega vprašanja Jože Toporišič v Slovenskem knjižnem jeziku v zvezi z ločili (1965, str. 90—91), kjer ponovitve z vejico ali brez nje razlaga semantično. S stilističnega vidika pa se posebej govori o ponovitvah v Skj 2 (1966, str. 191—192) in dokaj obširno v knjigi Pripovedna dela F. S. Finžgarja (Ljubljana 1964).

Moj namen je poglobiti spoznanje o tem jezikovnem pojavu. Skušal bom najprej določiti tipe ponovitev glede na njihovo vsebino in obliko, izpričati njihove značilnosti v delih raznih pisateljev in pesnikov, ob interpretacijah posameznih primerov pa pokazati, kako naj jih konkretno doživljamo in kako naj si jih razlagamo.

V leposlovnih besedilih se pogosto ponovi ista beseda enkrat, dvakrat ali celo večkrat. Med ponovljenimi izrazi je ali ločilo ali veznik ali sploh nič itd. To nam je lahko merilo za razvrstitev primerov.

Ponovitve brez vejice so lahko čiste ali takojšnje:

Na konjča k seb' jo posadi,
in *hitro hitro* mi zdrči,
da vse pred njim nazaj leti. (lj)*

Daleč daleč so planine,
daleč Save je iztek! (lj)
Pozdravljam te *srčno srčno!*

V teh ponovitvah gre v glavnem za stopnjevanje tega, kar ponovitev pomeni (*hitro hitro* = zelo hitro). Čistih ponovitev je razmeroma malo, dasi bi pričakovali, da jih bo kar precej zlasti v ljudski pesmi. V gornjih primerih se ponavljajo le prislovi, načeloma pa se lahko ponavljajo še drugi izrazi, ne da bi jih razmejili z vejico. »Med ponovljena izraza, katerih prvi člen lahko zamenjamo s kakšnim prislovom, vejice ne pišemo«. Taki izrazi so: *koj koj*, *brž brž*, *zelo zelo*, *hudo hudo*, *kmalu kmalu*, *veliko veliko*, *beži beži* ... Celo ponovljeni povedki so včasih brez ločila. (Skj 1, str. 90.)

V omenjenih ponovitvah sta ponovljeni besedi med seboj v podrednem razmerju, zato med njima ne stavimo vejice. To podredno razmerje najbolj ponazoruje njihova razvezava. Tudi intonacijsko sta ponovljena izraza ena sama celota.

Ponovitve z veznikom ali predlogom so zelo podobne že omenjenim ponovitvam, le da so med seboj povezane z veznikom ali predlogom. Najpogostejše vezniško sredstvo je *in*. Izražajo neko trajnost dejanja, ponavljajnost, povečanje, ali pa tudi nedoločno nakazujejo predmetnost: Mogoče je, da prerodim in vzdramim v tem človeku — kaznjencu zamrlo srce in ga negujem *leta in leta* ter naposled vzdignem iz prepada k luči visoko dušo in mučeniško spoznanje — da prerodim angela in vzdramim junaka. (Dfm) — Ob voglu mojega stanovanja je piskala burja, ostra kakor britev, da si je našla pot skozi okno pri najmanjši špranjici in zamajala *zdaj pa zdaj* zaves nad oknom. (F) — Pri njih so pokali cepci po starem običaju dolgo v noč in zgodaj *zjutraj, dan na dan, dan na dan*. (Pv) — Oče je ugovarjal, se pomišljal, sodil, da niso dovolj pripravljeni, toda možaka sta *govorila in govorila*, dokler se ni vdal. (F). — Hitreje sta se zasukala in *dalje in dalje* od poda spustila. (P) — Kar sama tudi ne bom brusila *peta od hiše do hiše dan na dan*.

Tudi v tem tipu ponovitev gre za podredno razmerje, čeprav veznik zbuja videz vezalnega priredja. Prvi ponovitveni izraz lahko nadomestimo z ustreznim podrednim sredstvom: *leta in leta* = *veliko let, dolga leta*; *zdaj pa zdaj* = *včasih*; *dan na dan* = *več dni zapored, veliko dni*; *dalje in dalje* = *zmeraj naprej, zmeraj dalje*; *čakamo in čakamo* = *kar naprej čakamo*.

Poseben tip ponovitev imamo v primerih, kot so naslednji: Nič ne pikaj! *Ilirija je Ilirija* — *vojska je pa vojska!* Vsaka terja: *daj, daj, daj!* Človek bi res obupal. (F) — *Bedak je bedak*, če ga voziš ali nosiš! (lj) — *Kar je, je. Če nočejo, pa nočejo.* (F)

To so take ponovitve, kjer se misel v ponovljeni besedi povrne k izhodišču, ne da bi našla boljšo oznako. (Prim. Pripovedna dela F. S. Finžgarja, str. 245.) Take ponovitve so splošne. Tudi v vsakdanjem govoru jih pogosto slišimo.

Tudi *ponovitve z vejico* (ali klicajem) so lahko čiste ali takojšnje: *Sladka je bila prevara, spoznanje pa je grenko, grenko* ... boljša bi bila smrt! (C) — *Le urno, le urno obrni pete, le urno, le urno*, ker pozno je že! (P) — Vse

* Okrajšave so kot v Skj 2: Bm — Bor, Matej, C — Cankar, Ivan, F — Finžgar, Fran, G — Gregorčič, Simon, Ga — Gradnik, Alojz, Km — Kranjec, Miško, Kme — Klopčič, Mile, Ks — Kosovel, Srečko, lj — ljudsko, P — Prešeren, France, Pv — Prežihov, Voranc, Z — Zupančič, Oton; dodatne okrajšave: Dfm — Dostojevski, Fjedor Mihajlovič, Wo — Wilde Oscar, Kje — Kranjc, Jože, Mi — Mrak, Ivan.

je kakor *zdavnja*, *zdavnja* gorka luč, za vekomaj ugasla. (C) — *Dorian, Dorian*, nikar me ne zapusti! je zašepetala. (Wo) — *Oh, mama, mama*, dovoli mi, naj bom srečna! (Wo)

Kadar je ob takih ponovitvah klicaj, je to znamenje posebno intenzivirane pripovedovalčevega odnosa do jedra povedi: Mogočno dvignil si svobode prapor, potisnil si sovraga v brezna žrelo... *Raskavo! Raskavo!* (C) — Pobij me! Svetlobe, ki se me je dotaknila, ne pokončaš! Te moči *nimaš! Nimaš!* Te svetlobe ne izniči niti Rim! *Nihče! Nihče!* (Mi) — Dvom me je objel, da bi zavpil: »*Zakaj? Zakaj?*« (Km) Te ponovitve se od prejšnjih razlikujejo v sintaktičnem in intonacijskem pogledu. Izražajo priredno razmerje. Na to kaže njihova razvezava. Razvežemo jih tako, da izraz ponovimo in mu dodamo ustrezno podredno določilo: *grenko, grenko* = *grenko, zelo grenko; le urno, le urno* = *le urno, le še bolj urno; zdavnaj, zdavnaj* = *zdavnaj, že zdavnaj; raskavo raskavo* = *raskavo, zelo raskavo; nihče, nihče* = *nihče, prav nihče*.

Če je že prvi tip ponovitev poudaren, je drugi izrazito stopnjevalen, ponekod še okrepljen s poudarnimi členki kot *le, še, že*... Take in podobne ponovitve je včasih težje razvezati: Vse je *ekstaza, ekstaza* smrti! (Ks) = ... *ekstaza, prava ekstaza*... — Zagledal sem se v zvezde. Čedalje više, čedalje više, kje je konec? (Kj) = ... *čedalje više, čedalje više in više*... — *Tak tiho, tak tiho* vsaj! (C) = *tak tiho, tak tiho* mi bodi... — Kadar ti takole pogledam v oči — poglej mi v oči! — te ljubim *tako zelo, tako zelo*, da vem, da je vse izgubljeno in, ker vem, da je vse izgubljeno, morda ni še vse izgubljeno... ti! (C) = *tako zelo, tako neskončno* ipd.

Vse te ponovitve, bodisi z vejico ali klicajem, so intonacijsko zaznamovane. Padajoča oblika polkadence za prvim členom ponovitve že sama nakazuje nekoliko krepkejšo čustveno razgibanost od ponovitev, ki niso razmejene z vejico (prim. J. Toporišič, Slovenski jezik, Zagreb 1961, str. 59).

Ponovitve so lahko okrepljene s poudarnimi besedami: Mož mora *naprej, samo naprej*. Izpij do dna, naj je čaša življenja še tako gorjupa!... Da, *naprej, samo naprej!* (F) — O *beži, bolj beži* še vlak, moje misli razženi. / O *beži, bolj beži* še leto iz večnosti vrat, / da te ne prekolnem ob slovesu. (Ga) — Povejte mi, ali ne ostane *nič, čisto nič?* (C) — Moj Bog, prijatelj, kaj ne veš, da si me žalil vdrugič, *zdaj, prav zdaj*, s temi solznimi besedami? (C) — *Luči, luči, toliko te strašne luči*, da mi je plesalo pred očmi. (C) To so prav take ponovitve, kot smo jih zgoraj razvijali iz čistih, dobesednih ponovitev.

Pri delnih ponovitvah se spremeni le del ponovljene enote ali del sporočila: Po beli cesti prihajata, roko v roki, *tako lepa, tako mlada*, zvezde v srcu in v očeh... (C) — Zdelo se mi je, kakor da je govorila z nami od *onkraj morja, od onkraj zvezd*. (C) — Tam je stala na pragu, španska kraljična, kakor je stala nocoj. *Prav tista lica, prav tiste oči, prav tisti smehljay*, ki je milosti prosil... (C) — Vi *oholi, vi pene na vrhu kipenja*, pomnite, da je v svetu *pisal zgodbe trpin, pisal jih*, ko se je prebudil osuvan in zbičan. (F). — *Kje je, o mladost, kar si imela? / Kje je, o mladost, kar si hotela?* (Ga) — Ti... *jaz pojdem... jaz sem jo našel... jaz jo vidim... daleč... daleč... daleč...* (C)

Ko govorimo o ponovitvah, se nam samo po sebi vsiljuje vprašanje, *zakaj pravzaprav ponovitve*, čemu se vendar ista beseda še enkrat, dvakrat ali celo

večkrat ponavlja. To vprašanje je tem bolj upravičeno, ker ponovitev ne spremeni obsega povedi. Npr.:

*Tisočkrat tisoč, še več nas je bilo,,
tisočkrat tisoč hlapcev in sužnjev,
tisočkrat tisoč ponižnih, boječih,
tisočkrat tisoč v prekletstvu tonečih,
tisočkrat tisoč z žolčem pojenih... (Ks)*

V drugem, tretjem, četrtem in petem verzu bi ponovitve lahko izpustili in bi se obseg povedi ne spremenil. V tem primeru bi jih po načelu gospodarnosti morali opustiti. Vendar so upravičene oz. nadvse potrebne iz stilističnih razlogov.

Če recitiramo omenjene verze brez ponovitve besedne figure *tisočkrat tisoč*, začutimo takoj, da v njih ni tiste razgibanosti kot sicer ob ponovitvah. Afektivnost, napetost... bi prišla do izraza tudi brez ponovitev *tisočkrat tisoč*, saj jo stopnjuje že samo brezvezje, vendar je ta okrepljena prav s ponovitvami. S ponavljanjem te besedne figure dosega pesnik v bralcu poseben učinek, izzove v njem posebno podoživljanje tega tragičnega dejstva. (K temu podoživljanju seveda v veliki meri prispeva tudi zvočna plat uporabljenih glasov.)

Taka intenzifikacija je v poeziji sploh zelo priljubljena. Srečko Kosovel jo v naslednjih verzih prav tako dosega s ponavljanjem besednih figur, ki spremljajo in hkrati podpirajo stopnjevalno tehniko v sobesedilu. Naj bo nekaj primerov za ponazoritev:

*Morje preplavlja zelene poljane,
morje večerne žgoče krvi,
in rešitve ni in ni,
dokler ne padem jaz in ti,
dokler ne pademo jaz in vsi,
dokler ne umremo pod težo krvi.
Z zlatimi žarki sijalo bo sonce
na nas, evropske mrliče. (Ks)*

*Sredi poljan si in poješ mi pesem zeleno vso,
pesem vetra in vej in trave in sonca na travi,
pesem hitečih in pesem stoječih valov
pesem srebrnih in pesem zlatih valov —
pesem potokov in pesem žit. (Ž)*

*Cujem z obali žvižganje parnikov,
čujem prikrito ječanje dvigalnikov,
čujem strojev težko brnjenje,
čujem pod njimi vzdih v življenje! (Ks)*

*Potem so prinesli jih pet ali šest,
pet ali šest ostankov človeških teles,
pet ali šest, ki so še davi bili,
pet ali šest — zdaj so zabili jih v les. (Kme)*

Intenzifikacijo občutja in gibčnost jezika razodeva naslednji odlomek iz novele *Prvi spopad*:

Najhuje je bilo gonilcema. Obhajati ju je jela rahla omotica. Francuh je pomislil na druge stvari, da bi premotil in umiril skeleči občutek prenapornega dela. *Na šolo, na pašo, na lo, kako bo postal močnejši, kako bo dorastel tudi Andruh, kako bodo potem trije Čarnoglavi zgrabili tega starega mačka in ga gnali... gnali z lahkoto trije*

kreпки gonilci, da bo tulil, kakor tuli na drugih gumnih... stisniti zobe in *goniti, goniti*... *Ta kup, ta prekleti kup*... ali se ne bo zmanjšal, ali ga ne bo zmanjkalo?... *Bo, bo, samo gnati, gnati*... še malo, še malo... *gnati, gnati* in če ti duša izskoči. (Pv)

Tukaj kar mrgolijo ponovitve predlogov, povedkov, prislovov ob poudarnih besedah, celo celih vprašalnih stavkov. Napetost se vedno bolj stopnjuje; čim bolj gre proti koncu, tem več je ponovitev, v zadnjem delu so kar same ponovitve. Francuh razmišlja o drugih stvareh, samo da bi premotil občutek prenapornega dela. Razmišlja, toda napor daje takt temu razmišljanju. To integriranje misli in dela pisatelj upodablja po ritmu njegovega napornega dela. Stvarnosti svoje usode se Francuh dobro zaveda. Čim dalje razmišlja, tem bolj v njem raste sla po maščevanju nad tistimi, ki mu krojijo to usodo. Usoda življenja ga preveč prizadeva, da bi mogel čakati trenutka, ko bodo dorasli vsi *trije Čarnoglavi* in se maščevali nad *starim mačkom*, zato se mu energija jeze trenutno sprošča ob delu, ob tem *prekletem kupu*, ki se nikakor ne mara zmanjšati. Sla po maščevanju Francuha tako žene, da kar bruha iz sebe. To bruhanje ponovitve kar verno ponazarjajo. Da bi ta naraščajoči srd, to stopnjevalno kipenje v subjektu izrazil umetnik besede, so mu ponovitve ob vsej natrganosti sobesedila naravnost nenadomestljive; ne našli bi besed, s katerimi bi to silno kipenje čustev posredovati bralcem ustrežneje.

Na koncu naj poudarim, da skoraj pri vseh pisateljih nastopajo ponovitve v takih leposlovnih besedilih, kjer vse bolj ali manj diha v nekem zanosu, je vzvišeno in slovesno. Vsem ponovitvam pa se navadno pridružujejo na svoj način kopičenja, brezvezje, mnogovezje, natrganost...

Božena Orožen

Gimnazija Celje

LITERARNA IN KULTURNOZGODOVINSKA EKSURZIJA V CELJU

Na Gledališko ulico je obrnjeno gledališče, zdaj njegova zadnja fronta, prej pročelje. Po Vodnikovi ulici, kjer je bil še 1825. leta jarek, čez katerega je držala lesena brv, pridemo na Šlandrov trg in se znajdemo pred sestavnim delom nekdanjega obzidja — severozahodnim stolpom, kjer je bila nekoč rabljeva mučilnica. Ta stolp s sosednjima hišicama, od katerih je bila ena rabljevo stanovanje, je vsaj od leta 1825 služil za *gledališče*. V njem so se ustavljale potujoče igralske skupine. Plošča na stolpu spominja na rojstvo slovenskega gledališkega življenja v Celju — 16. september 1849. Takrat je skupina meščanov pod vodstvom tiskarja *Janeza Jeretina* zaigrala Županovo Micko. V pomladi narodov so v tem poslopju igrali še nekajkrat, zadnjič še 1852. leta v Bachovi dobi, v ustavni dobi pa le izjemoma, zakaj gledališče so si lastili Nemci. 1885. leta so gledališče preuredili. Tako je dočakalo razpad Avstro-Ogrske ter dalo končno prostor uprizoritvam Dramatičnega društva. Zdaj so tu delovali posebno Milan Skrbinšek, Adolf Pfeifer in Fedor Gradišnik. Med okupacijo so ga Nemci začeli ponovno preurejati, a dela niso opravili, tako da je po osvoboditvi dobilo se-

danji izgled z vhodom s Šlandrovega trga in 1954. leta postalo dom poklicnega gledališča. V timpanonu nad vhodom sta tragična in komična maska, delo kiparja Stovička. V foajeju pred balkonom so doprsni kipi Josipa Drobniča, Rafka Salmiča, Mete Baševa in Saša Pfeiferja (delo kiparja Cirila Cesarja). *Drobnič*, gimnazijski katehet, je bil obenem z Janezom Jeretinom začetnik celjskega gledališkega življenja v pomladi narodov. Pridobival je za igranje dijak, ustanovil dramatično šolo, izdal zbirko iger, primernih za takratne odre, bil pa je tudi urednik Slovenske čbele. *Salmič* je vodil gledališče v prvem desetletju tega stoletja do ustanovitve Dramatičnega društva (1911. leta) ter še po vojni. Sam je režiral, a tudi igral, zlasti komične vloge. (Lik Krjavlja v dramatizaciji Desetega brata mu je pridobil oznako »drugi Verovšek«.) V istem času je bila ena najvidnejših igralk amaterskega gledališča *Meta Baševa*. *Pfeifer* pa je režiral in igral v letih med vojnama. V repertoarni politiki je zagovarjal resne drame ter si že kmalu po vojni prizadeval, da bi celjsko gledališče postalo poklicno.

Na Šlandrovem trgu ob grobnici narodnih herojev je najlepši celjski spomenik, ki sodi med najboljše spomenike NOB v Sloveniji. Spomenik je delo Jakoba Savinška. Na ogromnem kvadru so pritrjene bronaste figure, ki predstavljajo na eni strani vojno, na drugi mir. Vojni prizori so razpeti med postavo Tončke Čečeve in med idealiziran, v loku razpet ženski akt — zmago. Pot do nje vodi preko izgnancev pohorskega junaka kmeta Šarha, padlega pohorskega bataljona, obešencev pri Frankolovem, prenosa ranjenca iz XIV. divizije in žalujoče ženske — domovine. Prizori iz miru pa se snujejo med moškim aktom, simbolom moči in mladosti, ter žensko s skledico čiste vode — simbolom resnice. Tu so upodobljeni rojstvo, sejalet, žena in delavec, srečna družina, klečeči Orfej z ženskim likom. Sredi med temi prizori pa je mislec, za njim elementi strojev — čas tehnike — in čudna pošast — fosilna riba, ki požira človeka. To je temna slutnja nevarnosti, ki jo prinaša čas tehničnih dosežkov, ki groze uničiti izumitelja, človeka samega. Savinškov spomenik je tako ne le realistično simboličen prikaz NOB in časa po njej, ampak življenja sploh.

Ob tistem delu Ljubljanske ceste, ki pelje ob Šlandrovem trgu, je *gostilna Ojstrica*. V tej hiši je gostilna brez presledka že več kot sto let in je tako menda najstarejša celjska gostilna, ki se je obdržala do danes. Po nekdanjem lastniku so ji nekoč rekli pri Balantu. Tu je našla za svoje besede zavetje *čitalnica*, ko ji je prostor pri trgovcu Kapusu postal pretesen. Na mestu današnjega parkirnega prostora je bil hlev. Tu so puščali vozove in vprego savinjski kmetje, kadar so prihajali v mesto, in se ustavljali v gostilni. Nanjo je nekoliko vezano začetno dogajanje v romanu *Grunt* savinjskega pisatelja *Janka Kača*. (Sem je zahajal mladi Kolenc in imel z Balantovo natakario nezakonskega otroka. Ta je pozneje postal gospodar grunta na Groblji.)

Most čez bivšo strugo Sušnice nas pripelje v novejši del mesta — Otok. V *Kajuhovi ulici št. 2* je gimnazija. Bila je sezidana tik pred prvo svetovno vojno, ker poslopje na Slomškovem trgu ni več zadoščalo. Zemljišče je odstopil Nemec Rakusch pod pogojem, da se bo v šoli poučevalo le nemški. Zgodilo pa se je drugače. Še preden se je v novi hiši začelo poučevati, je bila tu vojaška bolnica, po vojni 1919. leta pa je tu nastal dom slovenske gimnazije. Pred šolo je spomenik *Karla Destovnika-Kajuha* (kipar Marjan Keršič). Kajuh je bil celjski dijak od 1933—1940. leta, ko je pred koncem šeste šole moral gimnazijo zapustiti in je nadaljeval šolanje v Mariboru. Zadnje celjsko leto je hodil v razred, imenovan »vagon«. Kajuhova celjska leta so čas njegovega razgibanega druž-

benega in kulturnega dela v Šoštanju in na šoli ter pesniškega dela, s katerim je sodeloval pri listu Slovenska mladina.

Če bi šli do Savinje in nato po sprehajališču do mosta, ki vodi v Lisce, bi onkraj reke v smeri proti parku opazili obzidan studenec. To je nekdANJI *Seidlov studenec*. Ime je dobil po celjskem profesorju Seidlu, nemškem liriku, opisovalcu zgodovine in krajev v celjski okolici. Danes je studenec zanemaren, nekoč pa je k njemu vodil senčnat drevored. K njemu in v gozd nad njim je rad zahajal mladi Meško s tovariši in snoval literarne načrte, pozneje pa tudi Anton Novačan kot nižješolec.

Med hišami ob Malgajevi ulici pridemo na Ljubljansko cesto onkraj mosta čez bivšo strugo Sušnice nasproti športnemu igrišču Glaziji. Tik nad strugo sta dve hiši, ki sta nekoč pripadali mestnemu kopališču. Tu je bilo eno od celjskih bivališč višješolca Meška. Sebe in razgled z okna je kasneje orisal v črtici *Kako sveži so bili, kako nežni cveti* (LZ 1898):

»No, napol otrok sem še bil — v šestem gimnazijskem razredu — mladenič dolgih, kodrastih las in lahke duše, neznani so mi bili življenja boji, življenja nadloge, življenja trpljenje...

Stanoval sem konec mesta v mestnem kopališču.

Tik stene našega poslopja, pod okni moje sobice je leno tekel oni meni tako priskutni potok, ki je bil vedno napol kalen, in katerega je prijatelj Čuk nazval nekdanj docela primerno »Kalužnica«.

Onkraj potoka je bil drevored z vitkimi, visokovrhnimi kostanji in drogi.«

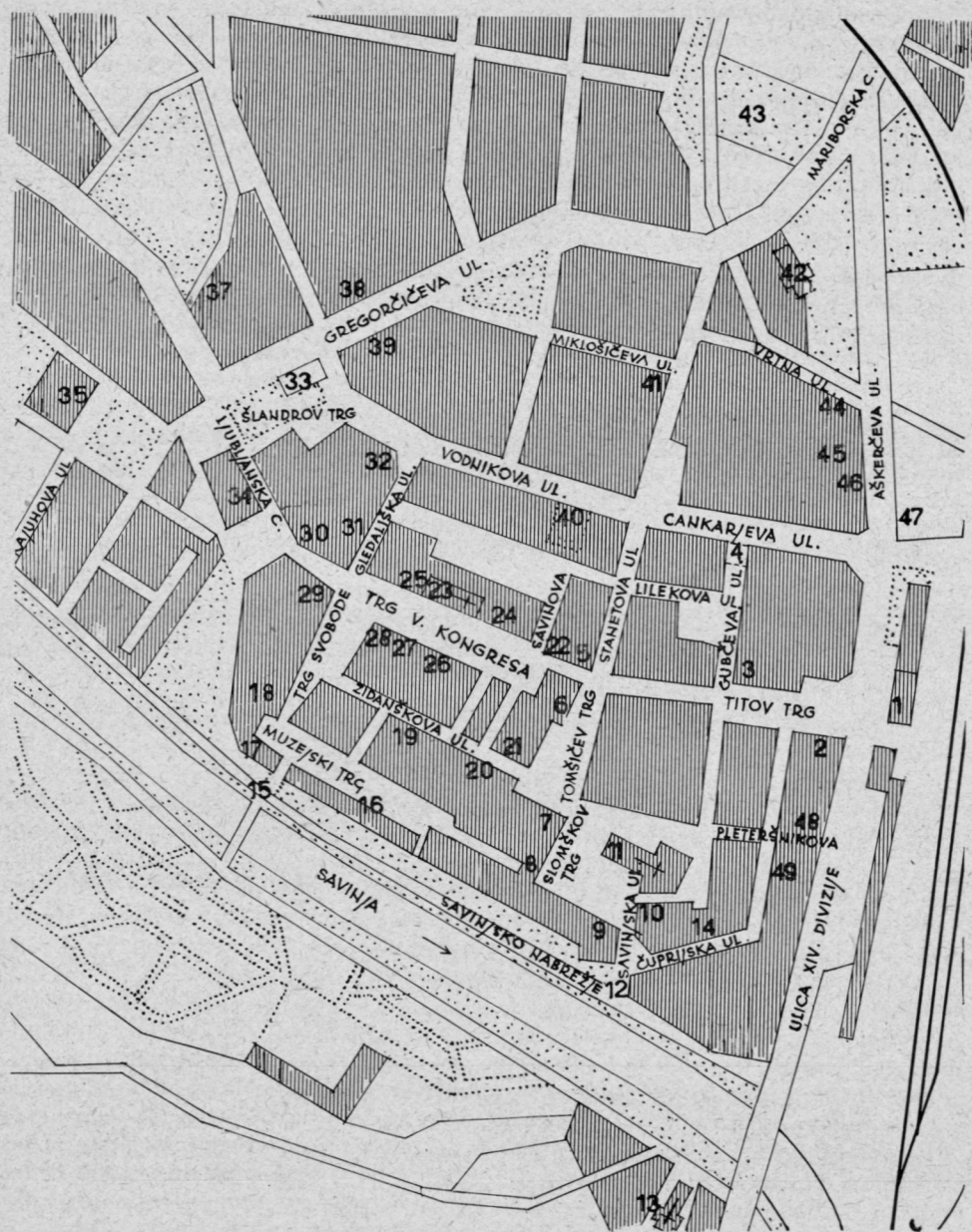
Mišljeni so kostanji — danes močno obsekani — ki obkrožajo Glazijo. Verjetno je tudi vsebina črtice, ki sledi uvodnemu orisu, nastala iz resničnega doživetja. Dijak je skozi okno opazoval mlada zaljubljenca. Pozneje je videl, da je on bolan, in nekoč je v pogrebem sprevodu spoznal njo v črnini. Zvečer se je v vetru osulo vse kostanjevo cvetje in dijak se je zavedel, da se tudi življenjska sreča osuje kot nežni kostanjev cvet.

Pojdimo proti mestu po Ljubljanski cesti in čez Šlandrov trg do začetka Gregorčičeve ulice. V pritličju hiše št. 3 je kratek čas stanoval pesnik *Rudolf Maister*, ki je kot oficir služboval v Celju 1913—1914. leta. Rad je zahajal med slovenske izobražence v Narodni dom, družil pa se je tudi z gimnazijci in bil mentor njihovega literarnega kluba Kondor, ki je izdajal list Savinja (glej povest Frana Roša *Zvesta četa*). Pozneje je pesnik z družino stanoval v Cankarjevi ulici št. 13. V hiši št. 4 je stanoval *Karel Destovnik-Kajuh* proti koncu prvega in v drugem gimnazijskem razredu, kasneje pa se ves čas vozil iz Šoštanja z vlakom.

Pot nas pelje po Vodnikovi ulici. Nasproti Kreditni banki (delo arhitekta Jožeta Plečnika) je viden del severnega mestnega obzidja. V majhnem nasadu pred njim stoji spomenik *Antona Aškerc*a. Kipar Ciril Cesar je posebno poudaril poteze na obrazu in dal rokam poseben pomen. Stegnjena levica odločno kaže proti zemlji, kamor je uprt tudi pesnikov pogled, desnica z razprtimi prsti pa je dvignjena. Kipar je izjavil, da je hotel s tem izraziti, češ trdna in vredna je le zemlja, kaj bi tisto, kar je zgoraj. Morda pa bi se dala igra rok razložiti tudi v smislu pesnikovih besed »vsak realista je idealist«.

Le nekaj metrov je še do nekdanih Graških vrat. Ta so bila v obzidju tam, kjer Stanetova ulica križa Vodnikovo in Cankarjevo. Na omembo teh vrat večkrat naletimo v romanu Wambrechtsamerjeve.

SKICA VAŽNEJŠIH OBRAVNAVANIH MEST



V vogalni hiši med Stanetovo in Miklošičevo ulico (*Stanetova 25, Miklošičeva 1*) je bila nekoč slovenska gostilna Pri jelenu. Hiša in posestvo ob njej sta v prvi polovici 19. stoletja pripadali *Jeretinom*, družini narodnjakov, tiskarjev in prvih gledaliških delavcev. V tej gostilni se godi prizor iz Roševe povesti *Zvesta četa*. (V njej ima poslovilni sestanek ob izbruhu prve svetovne vojne skupina slovenskih gimnazijcev.)

Most čez potok Koprivnico nas pripelje na Mariborsko cesto. Ob njej je sredi nasada ob cerkvi sv. Maksimilijana doprski kip *Primoža Trubarja* (kipar Boris Kalin). Ko je 1540. leta Trubar moral zapustiti Ljubljano, mu je njegov dobrotnik, tržaški škof Bonomo, izročil svoj beneficij sv. Maksimilijana v Celju. Tu je bila maša šestkrat letno in Trubar je v Celje prišel le nekajkrat.

V neposredni bližini cerkve je kapelica, kjer je pokopan celjski opat *Mali Vodušek*, Slomškov sodelavec in nekaj časa urednik *Drobtinic*.

Onkraj ceste za sedanjim hotelom Celeia je stala cerkva sv. Duha, delo celjski grofov. Ob njej pa so dali postaviti prvi celjski špital. Tudi na to okolje, špital in cerkev sv. Maksimilijana, naletimo v romanu Ane Wambrechtsamerjeve. Pri sv. Maksimilijanu se je po njenem pripovedovanju zgrudil stari grof Herman II. in se ni več zavedel, v špitalu je iskal zdravja zapisovalec in pripo-

LEGENDA K SKICI CELJA

- | | |
|---|---|
| 1 — železniška postaja | 27 — Trg V. kongresa št. 4 |
| 2 — Dom OF | 28 — Trg V. kongresa št. 5 |
| 3 — Titov trg 5 | 29 — Narodni dom |
| 4 — Gubčeva ulica (Meško) | 30 — Ljubljanska cesta št. 4 |
| 5 — trgovina Tkanina | 31 — Gledališka ulica št. 5 |
| 6 — trgovina Boro▼o | 32 — gledališče |
| 7 — lekarna | 33 — Savinškov spomenik NOB |
| 8 — glasbena šola | 34 — gostilna Ojstrica |
| 9 — nekdanje gimnazijsko poslopje | 35 — gimnazija |
| 10 — kapela sv. Elizabete | 36 — Seidlov studenec |
| 11 — opatijska cerkev sv. Danijela | 37 — Meškovo stanovanje nad strugo nekdanje Sušnice |
| 12 — Vodna vrata | 38 — Gregorčičeva ulica št. 3 |
| 13 — cerkev sv. Cecilije s kapucinskim samostanom | 39 — Gregorčičeva ulica št. 4 |
| 14 — Vodni stolp | 40 — spomenik Antona Aškerca |
| 15 — kip Splavarja | 41 — Stanetova ul. št. 25, Miklošičeva ul. 1 (vogalna hiša) |
| 16 — grofija | 42 — cerkev sv. Maksimilijana |
| 17 — slovenska nižja gimnazija | 43 — bivša cerkva sv. Duha |
| 18 — vojašnica Slavka Šlandra | 44 — prostor, kjer sta stala cerkva sv. Andreja in dvorec celjskih grofov |
| 19 — Zidanškova ulica št. 21 | 45 — Aškerčeva ulica št. 11 |
| 20 — Zidanškova ulica št. 3 | 46 — Aškerčeva ulica št. 3 |
| 21 — Zidanškova ulica št. 2 | 47 — Aškerčeva ulica št. 2 |
| 22 — Savinova ulica št. 9 | 48 — Pleteršnikova ulica št. 1 |
| 23 — Marijina cerkev | 49 — Čuprijska ulica št. 11 |
| 24 — bivši minoritski saomstan | |
| 25 — Stari pisker | |
| 26 — magistrat | |

vedovalec zgodbe o Celjskih — Aprechar, ko je v boju z Vitovcem zgubil nogo.

Zapustimo Mariborsko cesto in zavijmo za cerkvijo sv. Maksimiljana po Aškerčevi. Med njo in Vrtno ulico je bila v srednjem veku cerkva sv. Andreja, ob njej pa dvorec celjskih grofov. Tega so podrli Celjani sami, da se ne bi mogle v njem utaboriti sovražne čete Habsburžana Friderika III.

Lastnik hiše št. 11 je bil nekaj let upokojeni profesor *Martin Cilenšek* (1848—1951). Bil je botanik in predstavlja kot prirodoslovni pisatelj nekako dopnilo k Erjavcu zoologu. Botanične spise, ljudske pripovedke in potopise je objavljial v Kresu, Ljubljanskem zvonu in Domu in svetu. Njegovo glavno delo pa je knjiga *Naše škodljive rastline* v podobi in besedi (Mohorjeva družba 1892/96).

V hiši številka 3 je kot sedmošolec stanoval *Anton Aškerc*.

Vogalna hiša številka 2, sedanja restavracija Pošta, je nekaj časa, preden je bil sezidan Narodni dom, dajala streho čitalnici.

Mimo železniške in avtobusne postaje na Ulici XIV. divizije pridemo do Pleteršnikove ulice. V hiši št. 1 je bilo stanovanje pesnika, pisatelja in prevajalca *Vladimirja Levstika*. Tu je stanoval od 1947. do smrti 1957. leta. Počiva na zgornjem delu mestnega pokopališča. V nagrobni kamen sta vklesana njegova verza: »Sanje mi zvirajo s Savne srebrne, stražijo pokoj mi celjske gore.« Njegova delovna soba, knjižnica in njegovi portreti so zdaj v Študijski knjižnici, kjer je urejena Levstikova soba.

Na vogalu Pleteršnikove in Čuprijske ulice (Čuprijska ulica 11) je bila prva slovenska osnovna šola, namenjena okoliškim otrokom, ustanovljena 1875. leta.

Zunaj te strnjene kulturnozgodovinske poti po Celju je še nekaj točk, ki se nanašajo na to ali ono osebnost ali dogodek.

V *Jenkovi ulici* 30 je dom *Frana Roša*, mladinskega pisatelja, dramatika, pesnika, proučevalca novejšega zgodovinskega dogajanja (Slovenski izgnanci v Srbiji 1941—45), v zadnjem času pa pesniškega glosatorja vsakdanjega celjskega življenja.

Vila Livada na *Mariborski cesti* št. 49 je bila last odvetnika in političnega delavca iz let pred prvo vojno, *Ivana Dečka*. V tej hiši je kasneje stanoval *Albert Sirk*, po rodu Primorec, temperamentni slikar in mladinski ilustrator, najboljši slovenski slikar morja. Njegova predvojna celjska leta (1937—1941) so čas njegovega največjega umetniškega razvoja.

Najintenzivnejša točka v bližnji celjski okolici je *Stari grad*, nekoč v nasprotju s Spodnjim imenovani Zgornji grad ali Zgornje Celje. Od grofov Vovbrskih so ga podedovali gospodje Žovneški, ko so postali Celjski. Razširili so ga in še bolj utrdili, da je bil nezavzet. Grad zbuja zgodovinske in z njimi povezane literarne asociacije. Semkaj je rad zahajal s Homerjem v roki dijak *Anton Aškerc*, kakor je zapisal v prologu k Poslednjemu Celjanu:

»Kolikokrat tam gori je lenaril
pa načrte smele si snoval!
Med zidovjem je tako sanjaril
in bodočnost zlato si koval.«

Ko se približujemo zunanjemu obzidju, se domislimo Novačanovega *Hermana Celjskega*, zakaj tu nekje so židje zaprisegli maščevanje Celjanom.

Friderikov stolp je dal postaviti Herman II., in Friderik je bil prvi jetnik. Prav v praznovanje ob končanem delu sega začetek Novačanove drame. V stolpu se odvija prizor o ugašanju Veronikinega življenja v Župančičevi Veroniki Deseniški. Pri Wambrechtsamerjevi stražita zaprtega Friderika Jošt Sotešan in Aprehar in Jošt pripoveduje mlademu tovarišu, kaj je doživel v službi Celjanov. Med stražarji Hrvati je v fanta preoblečena Veronika, ki jo Jošt odkrije. — Zunanje grajsko dvorišče pod stolpom je bilo pred leti prizorišče poletnih iger s Kreftovimi Celjskimi grofi in Novačanim Hermanom Celjskim. Semkaj je bržčas Aškerčeva domišljija postavila ples mladih Teharčanov, ki jih je Urh povabil na grad pred usodnim odhodom v Beograd. — Votlina pod stopnicami, ki vodijo v stanovanjski del gradu, spominja na ljudsko izročilo o rovu, ki da je vodil z gradu, pa na pripoved pisateljice Wambrechtsamerjeve o zakladnici, od koder sta grof Friderik in Jošt spravila zlato po rovu v Spodnji grad. — V stanovanjskem delu gradu se dogajajo številni prizori iz leposlovnih del. Tako pri Jurčiču tu Herman razdedini Friderika, Veronika pa prihaja sem kot v levji brlog prosit zanj. Pri Novačanu je v teh prostorih Veronika preoblečena v služabnico in skuša po napeljevanju Žida Arona Hermana zastrupiti. Pri Wambrechtsamerjevi se tu odvija življenje osamljene žene grofa Urha, Katarine Brankovičeve.

Jože Stabéj

SAZU Ljubljana

IZ ZGODOVINE SLOVENSKEGA BESEDJA

ladjelom — Hip., Dict., II., 163 in Orb. pict., 39: Naufragium, Der Schiffbruch, *Ladjalóm*; Pohl. 1781, O₂^b: *Ladjelom*; Guts. 1789, 254: *ladjelom*; Murko 1833, itd.; **lahkomiseln** — A. Breznik (Dobrovskega vpliv na slovenski pismeni jezik, V Praze 1929) je menil, da je vzel P. Dajnko, Lehrb. 1824, 135, *lehkomiseln* der leichtsinnige, iz Dobrovskega Lehrgebäude 1809 (2. izd. 1819), str. 91: lehkomyslný, in od Dajnka potem Murko 1833: *lahkomiseln*, a da je domača oblika *lahkomišljen*; prezrl pa je Breznik, da ima že Guts. 1789, str. 174: *Leichtsinnig, lohkomiseln*; Zbir., 8: *Lahkomišljen, a, o, Leichtsinig*; **lahnid** — a m — Slov. čebelar 1958, str. 107: *lahnidi*, ušem podobna živalca, ki srka sladke sok iz hojevih vejic in izloča mano; **lakotiti** — so ljudje keri za posvetnim veseljom *lakotijo*: P. Dajnko, Kmet Izidor 1824, 48; **lanina** — Kopitar, Gramm. 1808-09, 246: *lanina* 'kar je od lanskega leta'; **led** — Staro srednjeveško nemško reklo: Mattheis bricht das Eyß, find er keins, so macht er eins, tj. Matija *led* razbija; če ga ni, ga naredi, lahko beremo že l. 1574, je pa seve, kakor mnogo drugih vremenskih pregovorov, veliko starejše. Slovenci smo večino teh pregovorov le prevedli ali ponašili; **ledenica** — Pohl. 1781, O₃^b: *Ledéniza*, Die Eißgrube. Fovea glacialis; Pohl., Kmetam... 1789, 233: *lęd... zęle vofove v'ledenize vofejo*; M. Zagajšek-Sellenko, Slov. Gramm. 1791, 234-35: *ledennizza* Eisgrube; Murko 1833, itd.; **lepnica** — Kmetovalec, Ljubljana, 15. V. 1887 (IV. 1.) str. 82: strešna *lepnica* (Dachpappe); **leposlovje** — Janežič 1850, 43: Aesthetik, *lepo-*

slovje; str. 97: Belletristik, *leposlovje*, *leposlovstvo*, kar je vzel iz Mažuranić-Užarevičevega slovarja l. 1842; Cigale 1860, itd.; **letina** — *letina* v pomenu letni pridelek ima več piscev od slov. prot. pisateljev sèm; *letina* kot letna davščina, ki so jo plačevali razni podložniki sodni graščini kot odškodnino za varstveno poslovanje (*exercitia*) enega leta, pa je zapisana v spisih sodne graščine v Višnji gori l. 1718 (ČZN II. 1. (1905), str. 149–151, in ČZN IV. 1. (1907), str. 223); **ležnica** — lesen odrc (pograd), Fr. Bevk, Viharnik 1959, str. 9 in še večkrat: je sedel na *ležnico*; se je spustil na *ležnico*; ima npr. že Cigale l. 1860, 286: Britsche, Pritsche, klop, *ležnica*, pograd; **licemerec**, **licemeriti**, **licemerstvo** — F. Verantius (Vrančič), Dictionarium 1595, 10: Affentatio, Affentari Schmeichlung, Schmeichlen *Liczimerenye*, *Liczimeriti*; Janežič 1851, 136: *Licumerec*, Heuchler; Cigale 1860, 754: *licemér*, *licemériti se*, s pripombo staroslovansko; LP 23. V. 1950, str. 2: *Licemerstvo* v borbi za mir; **listina** — M. Majar, Pravila... 1848, 9: vidi se iz zlate *listine* (*aurea bulla*); Janežič 1951, 137: *Listina*, Urkunde; Cigale 1860, 1729, s pripombo, da je *listina* češka beseda; **logar** — V. Vodn., Slov. Bef., zv. 33/8^b: Förster, der, viſhi *logar* abs. [-olute] *lógar*, Forstknecht, der, lefni zhuváj, mali *lógar*; v tiskanih slovarjih šele Cigale 1860, sevè iz Vodnika, a brez navedbe vira; **lovšé** — lovec, Pohl. 1781, P_{3a}: *Lovshe*, ęta, Der Jäger. Venator; Pohl., Kmetam... 1789, 372: Torej je dobru, de Gosposka *lovshéte* derfhy; **lukamatija** — lokomotiva, Nov. 1848, str. 14 (Dopisi): 27. dan grudna [l. 1847] sim se proti Marburgu po železnici peljal; ali zdaj je slaba vožnja, več ko desetkrat smo obtičali, ker sprednji *lukamatija* — (tako kmetje hlaſon imenujejo) — ni dosti hitro sneg odkidoval; **luna** — Že staroveško verovanje, da »tu Vreme téga lufta fe fa to *Luno* obrazha«, je zapisal tudi Rogerij (Palmarium empyreum I, Celovec, 1731, str. 652), rekoč: Bléda *Luna* deshy, rudézha púha, bella jafni; **luščinec** — piščal (die Schalmey), ki si jo naredo otroci, pastirji iz drevesnih omajkov = olupkov = luščin; Meg.², Kk_{5a}: Schalm-Spiller, kiri na *lushinek* jigra.

mačka — mačko so udomačili v slov. slovstvu slov. protest. pisci; **mado-nati** — Slov. poročevalec, Ljubljana, 18. IX. 1950, str. 3: so kričali, žvižgali in *madonali* kakor v kaki kovbojski restavraciji; **maj** — mlaj — J. Dalmatin, Biblia 1584, Leviticus XXIII. Cap. (fol. 75^a): Inu imate na pèrvi dan vseti fadu, od lépih Drives, Palmove mladice, inu *Maje* od drives, kir imajo goštu veje; Fr. Jeriša, Slepá Marica. Glasnik slov. slovstva. Celovec 1854, 19: Tu pa tam se je kak krasen *maj* kviško vztegal; **majenca** — Novi list. Trst, 30. aprila 1959, str. 4, 23: *majenca* je v Dolini pri Trstu največja vaška prireditel na 1. nedeljo v maju (od tod *majenca*, ker v tem času cvete španski bezeg ali *majnice* in ker se godi v mesecu maju); **majnica** — španski bezeg, glej majenca; **malenkost** — Mažuranić-Užarević v slovarju l. 1842, 231: Kleinigkeit, *malenkost*, str. 243: Lapperei, Lappalie, *malenkost*; M. Majar, Pravila... 1848, 26: u *malenkastih* svobodno; поближе neznan Jozipič v Nov. 1848, 115: je naš narod neke *malenkosti* nemštva si prilastil; Janežič 1850-51: Kleinigkeit, *malenkost* (torej je vzel iz Mažuranić-Užarevičevega slovarja l. 1842); **malica** — A. T. Linhart, Versuch 1791, str. 307: *Maliza* je mala jed po južini (= obedu) in pred večerjo; ima npr. že Pohl. 1781, P₄^b: *Malèza*, Die Jausen. Merenda; Murko 1833, slov.-nem., 172: *Maliza* (kar je vzel iz Linhart); Pohl. je v Kmetam fa potrebo... 1789, str. 411, zapisal tale pregovor: Dobra *malza* moly peklarska palza, za nemško: sladkosnednost dela beraške malhe; **malodobrn** — ničvreden, malopriden, A. Ušeničnik v Času, X. 1. (1916), str. 333: naj bi abstinetje pustili tisto *malodobrno* govorjenje o »nezavretem moštu«; **manijaštvo** — E. Kocbek, SPor., Ljubljana, 9.

IX. 1950, str. 4: Kulturna tvornost podira miselne malike in nasprotuje miselnemu *manijaštvu*; **markaj** — Hip., Dict. II., 234: Unmensch (= pošast), enu *markaj* od zhlovjeka, monftrum hominis; **maša** — P. Trubar, Catechismus 1550, A III^b: ta praua Stara *Mafsha*; Pohl., Kmetam fa potrebo... 1789, 144, je prevedel nemški pregovor Morgenstunde hat Gold im Munde (jutranja ura ima zlato v ustih) po slovensko: Igudna *masha* flatu danasha; **mater** — J. Juričič. Postilla 1587, III., fol. 47^b: Ita bila oba dva *Matera* ali ftara; **medigra** — Murko 1833 v obeh slovarjih: *Medigra*, Zwieschenspiel; **medika** — detelja, ki dá na leto pet košenj, tj. medicago sativa, Luzerner = ewiger oder blauer Klee (Plet. I., 576: meteljka): Peter Kobal v sestavku Blagovoljen svet kmetovalcem goriške okolice, v Soči, XV 1885, šte. 50—51, in pozneje; **merodajen** — Podnetek temu še danes zelo rabljenemu nemčizmu — namesto slovenskega odločilen, pristojen — je dal O. Gutschmann z zapisi v slovarju l. 1789, str. 178: Maaßgeben, *mero dati* — *dajati*, Maaßgebung, *merodajanje*; **milo** — S češko in poljsko besedo »meydlo, mydl'o« se srečamo naprvo v Megiserjevem Thes. Pol. l. 1603, 464, kjer je pri geslu Sapo poleg nemške Saiffe, slovenska žajfa, hrvaške fapun, Megiser navedel tudi prednji imeni. Slabih petdeset let pozneje pa je Jakov Mikalja prvi na jugu vknjižil v svoj slovar Blago jezika slovinskoga (1649—1651), na str. 251 in 578, pri hrvaški besedi Sapun še *midlo*, ki so jo potem — razen Habeliča in Jambrešića — prevzeli vsi hrvaški slovarniki do vključno J. Voltića, tj. Voltiggija l. 1803. Vuku pa je v Rječniku l. 1818, stolpec 400, pomenilo *milo* lug za umivanje glave. Po Štrekljevem mnenju (AslPh 1909, 201) je vzel Mikalja *midlo* najbrž iz latinsko-poljskega slovarja Grzegorza Knapskega (Krakov l. 1626), ki ima sapo, smegma, *mydlo*. Pri Slovencih je ostalo vse od Meg.¹, O₂^a, l. 1592: Seiff. fmigma. shaiffa. Cr. fapun. sapone, takó do Vodnika. Pohl. je npr. v Kmetam fa potrebo l. 1789, str. 116, prevedel nemško die Seife z fhuja (žuja), shmigla (šmigla), ali fhajfa. Gutschm. 1789, 278, pa je prevzel iz Jambrešičevega Lexicona l. 1742, 893, fopun. V slovenščini nas seznanja z besedo *vmjilo*, *mjilo* šele V. Vodnik v Slov. Bef. in v Babištvu l. 1818; prilagodil jo je po svoje prav verjetno po češkem viru in ne po hrvaškem, kjer ima še J. Voltić-Voltiggi l. 1803 v Ricsoslovniku, str. 238, obliko *Midlo*, la n. sapone Seife. Ker se češko *mýdlo* naslanja na glagol mýti = prati, umivati, je po tej podobnosti napravil Vodnik slovensko *vmjilo*, *mjilo*, čeprav je že Dobrovský v Slovanki l. 1814, str. 226, pisal, da se mora češko in poljsko *midlo* glasiti po ilirsko *milo*. Pisava *mjilo* se je dolgo obdržala. Poleg kazalke *Milo* ima že Murko l. 1833 v obeh slovarjih *mjilo*, s pripombo v slov.-nem. delu, da je beseda »pri nas malo v rabi, ali sploh ne«. *Mjilo* pa še beremo v Janežičevi Slov. slovnici l. 1854, str. 15, v Nov. l. 1856, str. 252, itd. Fr. Levec je vsiljeval od l. 1888—1891 še drugo napačno obliko *mijlo*, ki jo je zagovarjal že Cigale v besednjaku l. 1860, str. 1456, pri geslu Seife, a jo je zavračal B. Žepič v Nov. 1867, str. 373. Metelko v Lehg. 1825, 48, ima iz del Dobrovskega: *milo* Seife, von *miti*; tako tudi Murko v Slow. Sprachl. 1832, 192, in po njem J. Kek v slovarčku l. 1834, str. 43 in 200. B. Potočnik je v Grammatik der slowenischen Sprache l. 1849, str. 6 in 8, pisal *milar*, *milo*. Iv. Navratil je v Vedežu l. 1848, str. 136, zahteval, da se piše in govori *milo* in ne žajfa; **misel**, **misлити** — obilokrat od slov. prot. piscev sëm; *misлити* že v Briž. II., 84; Pohl., Kmetam... 1789, 387: se je pregovor poterdil: Kolkajn glav, tolkajn *mis!*; **miš** — O znani igri lovljenje slepih miši je pisal že M. Kastelec, Nebefki Zyl l. 1684, 186: kakor de bi flepo *misf* ygrali. Več pa je povedal o tem P. Dajnko, Kmet Izidor. V Radgoni-Gradci 1824, str. 121, v sestavku 120. Lovlje-

nje slepih *miši*: Izidor je videl otroke slepo *miš* loviti ino jim reče: Glejte tota igra je na sveti naj znaneša, povsodik je navadna, ino vsi, stari ino mladi se zdajdejo polek; **mišmaš** — izvira iz pogovorne nemščine v 16. in 17. stol.; **mizar** — Hip., Dict. I., 234, 591, Dict. I², 47, Dict. II., 169, 196: *mísar*; Pohl. 1781, R₂^a: *Mifar*, Der Tischler. Arcularius; Gutm. 1789, Murko 1833, itd.; **mlajše** — otrok, P. Dajnko, Lehrb. 1824, 113: pokorno *mlajše* das gehorsame Kind; **mlečnica** — M. Majar, Pravila ... 1848, 50: Upotrebuj rajše reč krava dobra *mlečnica* mesto krava mnogomlekoplodna; **močičevje** — brusnica; glej pri *grantna* še kamčičovje; **močnat** — Pohl. 1781, R₄^a: *Mozhnat*, a, u. Vom Mehl. Farinaceus; Pohl., Kmetam ... 1789, 307: maftneih krofov, ali flanzatov, *mozhnateh* jedy ... se vogibaj; **moda** — M. Majar, Pravila ... 1848, 51: ne *moda* nego nošnja, običaj, navada, šega; **modriš** — P. Skuhala, Povesti. Maribor 1910-11, 14: Po celem murskem polju se pravi: »Modriš« ne »Plavica«, zakaj opet ta nemčizem?; **motavilka** — P. Musi, Nov. 1845. 18: Do sedajne zime več čeških kolovratov pripravim; drugič jih deklice vrtè, in serce mi v veselju igra, kër mi že prvi teden po dve, eno deklice clo tri lepe *motavilke* (štrene) pokažejo; Plet. I., 605: *motovilka* — po Cafovem zapisu; **mož beseda** — Pohl., Kmetam fa potrebo ... 1789, 408: sem se fнал fmirej ltare regleze derfhati: *Mosh beseda*; V. Vodnik, Babifhtvo 1818, 6: Babiza naj je *mosh befeda*; J. P. Ješenak, Bukve sa Pomozh, 1821, 8: Bolfhi je, inu de *mosh befede* oftanefh, vdari v' roko! **mrščalica** — Fr. Bevk, Viharnik, Ljubljana 1959, 21 (in še večkrat): se je kopala v znoju in *mrščalici*.

Se bo nadaljevalo.

AKADEMIJIN SLOVAR SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

Jože Toporišič

Filozofska fakulteta v Ljubljani

NEKAJ STALIŠČ K ODPRTIM PRAVOPISNIM IN PRAVOREČNIM PROBLEMOM *

Besede iz narečij in tujih jezikov v knjižnem jeziku

/Take besede dobe/, če si hočejo pridobiti stilsko nevtralni status, domačo glasovno in pisno podobo: glasovno takoj, pisno pa po določeni karanteni (po mojem nepotrební, ker bi v fazi uvajanja tujo pisno obliko podajali v oklepaju). Torej a podajamo z a, ü z i, ö z e ipd. w z v (vikend), izgovorjeno *Turgenjef* — pisano *Turgenjev* — beremo *Turgenjex* ipd., zveneče nesonante na koncu besede pred pavzo izgovarjamo nezveneče (*vikend* izg. *vikent*, enako *blues* izg. *blus* — dalje pa seveda *vikenda* in *bluza*).

Slovenske narečne besede, prenesene v knjižni jezik, dobe le-tu čim bližjo, ne pa etimološko pogojeno in upravičeno glasovno podobo. Pri sprejemu

* Ta stališča sem kot glavni poročevalec pravorečno-pravopisne komisije pri SAZU, sekcija za novi slovar, (v letih 1964—1966) predlagal omenjeni komisiji. Bralci jih bodo lahko primerjali z uveljavljenimi stališči v novem slovarju.

v knjižni jezik torej ne gredo skozi navidezno evolucijo. To velja za tiste primere, ko v knjižnem jeziku ni enake že obstoječe vzporednice. Primer: prekm. *bèrek* dobi tudi v knjižnem jeziku širino, ta e pa se zaradi pravil o distribuciji knjižnih dolžin in kračin avtomatično podaljša, tako da dobi beseda dokončno knjižno obliko *bèrek*. — Če v knjižnem jeziku že obstoji ista beseda z enakim ali podobnim pomenom v obliki *bérek*, dobi tako obliko tudi iz narečja prevzeta, četudi bi se tam glasila *bèrek*.

Besede, ki obdržijo za slovenski knjižni jezik neobičajno glasovno podobo (izgovorno seveda) — takšen je npr. *gostùvanje* — imamo za citatne besede, podobno kot je citatni izraz »last but not least«, in načeloma lahko obdržijo vse svoje izgovorne značilnosti, glasovne in kvalitete in tudi distribucijske. Potem je stvar vsakega uporabnika takih besed, da jih primerno artikulira, lahko ne glede na to, da se nam tak izgovor, ko gre za navadne besede, lahko zdi smešen. (*Gostùvanje* se citatnosti znebi s podobo *gostivanje*.)

Citatne besede bi kot take kazalo za slovarju tudi označiti, morda s *cit.*

Pisanje skupaj in narazen sestavljenih besed

Samostalnike in pridevnike pišemo narazen, kadar se obe sestavini sklanjata: *možicelj vstajač* — *možiclja vstajača*, *lep prelep* — *lepega prelepega*.

Z vezajem pišemo sestavini, katerih nesklonljivi del je mogoče postaviti pred odnosnico ali za njo (*alfa-žarki* in *žarki alfa*); vezaj pišemo seveda le, če je nesklonljivi del pred sklonljivim. — Z vezajem pišemo tudi pridevnike, nastale iz prirednega odnosa, če se prvotne sestavine ne združijo v samostojni pomen: *belo-modro-rdeča* (*zastava*), *rusko-angleški* (*slovar*), *anglo-ameriška* (*koalicija*). Kadar pridevniške sestavine iz prirednega odnosa dobe samostojen (enoten) pomen, jih pišemo skupaj: *avstroogrška* vojska je bila premagana od pruske. — Barvni odtenki (*svetlosiv*, *temnosiv*) se pišejo skupaj, narazen pa primeri kot *kričeče siv*, in sicer po istem načelu kot pridevniške zloženke iz prirednega odnosa (s *kričeče* ni podana objektivna lastnost barve, temveč vtis, ki ga dela na nas, *svetlosiv* ali *sivozelen* pa je oznaka mesta v prelivajočem se spektru barv).

Zaimke pišemo raje skupaj kot narazen, /če imajo na koncu/ -koli: *kdor-koli*, *kdor koli* (ker *koli* ni samostojna beseda, temveč členek). — Nedoločne zaimenske tvorbe s »predponami« *redko-*, *malo-*, *marsi-* pišemo skupaj: *redkokdo*, *malokdaj*, *marsikaj*. Pišemo pa jih narazen tedaj, če predlog izgovarjamo med pripono in zaimenskim delom: *redko kdo*, če tudi *redko s kom*, *redko od koga* ipd. — Če so take zaimenske tvorbe tro- in večdelne, jih pišemo narazen: *kdo ve kaj*, *bog ve kdo*, *bog si ga vedi kam*, *kar si bodi*, *vrag si ga vedi kako*. Prav pa je *bogve* in *bog ve*, ter *kdo ve* in *kdove*.

Bolje od ideološkoestetski (če je s tem mišljeno ideološki in estetski) je ideološki in estetski. Družbenoekonomski je seveda v redu, ker je izpeljanka iz družbena ekonomija. V takih primerih je v pisavi omahovanje, zato se piše tudi družbeno ekonomski, cerkveno upraven itd.

Pri števnikih se ravnamo po SP 62.

Prislovne sklope pišemo načeloma skupaj, če nimajo sodobne oblikoslovne oblike ali pa sicer sodobne oblikoslovne oblike ne pomenijo tistega, kar narazen pisani sestavini: *vešda* = *seveda*, proti *veš*, *da*. Razume se, da pišemo narazen priredne zveze tipa *bolj in bolj* in take predložne zveze. Čim

pišemo zmeraj tudi narazen, npr. *čim bolj, čim prej*. Sploh bi bilo bolje pisati samo narazen, ker se *čim prej* ne loči od *čim hitreje*.

Tudi predložne prislovne zveze pišemo skupaj, če imajo sodobno oblikoslovno podobo predvidljiv pomen. Narazen pa, če oblika ni sodobna ali pa je pomen nepredvidljiv (ali oboje): *dočista* — *do čistega, na čisto, na samem, na glas, od blizu, po čem, po pravici, na drobno, do kod, od koder, s časom, za malo*. Take prislove pišemo skupaj le, če nimajo predvidljivega pomena: *nadrobno* = *natančno, natančno* = *natančno, oddaleč* = *približno, odspodaj* = *spodaj itd.*, ki vsi pomenijo *spodaj itd.*, *zdoma* = *ne doma, zanaprej* = *odslej, zares* = *resnično, začasa* = *zgodaj, povsem* = *docela. Predlanskim*, pisano skupaj, je v skladu s pravili.

Pri predlogih se pišejo skupaj tisti, pri katerih velja rekcija prvega: *izza hiše* = *iz ozadja hiše. Za na glavo* se piše narazen, ker se rekcija ravna po drugem predlogu.

Nikalnica ni se piše skupaj kot predpona zaimkov in prislovov (*nihče, nikjer*), pri glagolih pa le v sedanjiku *nisem* in *nimam*.

Nikalnica ne se piše sama zase pred osebnimi oblikami glagolov, le *nečem* je izjema. Sama zase se zmeraj piše pri nedoločniku in namenilniku in v vezniških parih *ne* — *ampak, ne* — *ne*. Nikalnico pišemo skupaj s samostalnikom, pridevnikom, pridevniško rabljenim deležnikom in prislovom, če hočemo zanikati samo besedni pomen: *neslovenec, nepristranski, neporasel, necvetoč, nepokošen, nemalo*.

Pisava tujk

V komisiji je prevladalo načelo, da se tujke pišejo v tuji obliki, če tako kaže pisna raba. — S tem se jaz ne strinjam, ker je raba odvisna od lektorjev, ti pa se ozirajo na pravopis, ki take besede piše raje v tuji (tj. pisni) obliki kot v domači (in tuji) govorni obliki. Moje mnenje je, da se je treba nasloniti na naslednji kriterij uporabe tuje besede: besede, ki jih srednje izobraženi in »ostrokovljeni«¹ državljani uporabljajo v svojem privatnem in družbenem življenju (sem štejem tudi športna udejstvovanja od planinarstva do avtomobilizma), še bolj pa tisto, kar rabimo sploh vsi, naj dobijo domačo pravopisno podobo ne glede na to, ali listki to rabo izpričujejo ali ne. (Tako rabo naj slovarska komisija javno priporoči in bo videla, koliko potrdil za slovensko pisanje bo mogoče nabrati.)

Mislim, da s tem pravopis demokratiziramo, hkrati s tem pa kultiviramo našega človeka, ki sedaj pisani *baby beef* v izgovoru barbarizira »kakti na pismo«, v obliki *be(j)bibiť* pa se vzpostavlja stik z naravno govorno obliko takih besed. S tem bomo hkrati zmanjšali veliko število popolnoma nepotrebnih pisnih napak, ki so posledica neslovenske pisave. Slovensko ljudstvo je bilo vedno toliko samostojno, da se je ravnalo po načelih, ki jih tu zagovarjam. (Prim. že Trubarja!) — S povedanim ni rečeno, da ne bi smeli odslej pisati nobene tujke več v tuji obliki: v tuji obliki bi pisali vse, kar uporabljamo kot citat; kar je omejeno na ozko strokovne kroge, naj se piše, kakor ti krogi hočejo, priporoči pa naj se jim domača oblika (tuja izgovorna).

Treba je biti dosleden: ni mogoče na eni strani preganjati tujk, na drugi pa biti nasproti njim tako ustrežljiv, da bi zaradi tega silili Slovence, da bi morali znati vse mogoče evropske pravopise ali pa hodili neprestano gledat, kako se to in ono piše, v slovar tujk in podobne priročnike. — Če mislimo, da s tujo

pisno obliko besedo slovenskemu človeku odtujimo in uporabnika nekako sili-
mo, da zanj najde domači izraz, bi rekel, da to ni pravo stališče. Kadar je
kakšna beseda že v rabi, naj tam tudi ostane, saj je slovenskemu besedju treba
že privoščiti mir. (Drugo je seveda, če imamo poleg nje še živo slovensko vzpo-
rednico, ker se v takem primeru sploh odsvetuje prevzem tujke, prav tako
zaradi miru, ki je tudi v besedju potreben.)

Pisava besed z -lec oz. -vec

Pisava *-lec* oz. *-(v)ec* je sicer zaradi posebnega odloka taka, kot je v SP 1950, mislim pa, da se tega ni treba slepo držati. Predlagam, da se piše *-lec* tudi za *-vec* v SP 1950 v vseh tistih primerih, kadar pomenska analiza kaže, da gre za izpeljavo iz glagola, in ne iz pridevnika na *-av*. Seveda tudi obratno, kar bo pa dovolj redko. (Tu seveda ne zahtevam pisave *delalec*, ker tega tako ne dovoljuje načelo pisanja teh dveh pripon v SP 1950 (dva *l*), in tudi ne *pilec*, *brilec*, ker imajo /delujoče osebe/ iz atematskih glagolov (v nedoločniku atematskih) vedno samo pripono *-vec*.) Tam, kjer je ime za delujočo »osebo« mogoče izvajati tako iz glagolske podlage kakor iz pridevnika na *-av*, predlagam, da se piše samo *-lec*, ker gre razvoj v tej smeri. — Teh načel se je treba trdno držati, ker bo le tako problem v vsem slovarju enotno obravnavan. Pišočiči se po tem načelu tudi z lahkoto ravnajo in ne bodo delali napak, tudi če ne bodo hodili gledat v pravopis.

Kar sem napisal za *-lec* in *-(v)ec*, velja tudi za izpeljanke s podobnimi priponami.

Izgovor črke l pred soglasnikom ali na koncu besede v izglagolskih izpeljankah

Kot znano, ta izgovor ni predvidljiv in je zato večstoletni problem sloven-
skega pravopisa in pravorečja. Analogija (*delo -a -o*), izglagolske izpeljanke (*zobobol*) in izposojenke in tujke (*glagol, alkohol*) so rušile prvotno distribu-
cijsko pravilo (/l/ pred samoglasnikom, sicer pa dvoustnični *w* ali *u*), oziroma se mu sploh nikoli niso dale dosledno uveljaviti. Samo pri deležniku na *-l* je to pravilo izpeljano dosledno, povsod drugod gre razvoj v smeri k ničti alternaciji *l — I*: tu bolj ali docela (*sil, pomilovalna*), tam zelo močno (*-alnik, -ilnik, -alnica, -alstvo* itd.), še drugje manj oz. slabo (*bralka, bralca, bralstvo*). — Moje mnenje je, da je samo pri pogosto uporabljenih glagolskih izpeljankah z *l* v obrazilu mogoče iti na edini predpis izgovora, bodisi dvoustn. *u* (*bralca*) bodisi *l* (*gasilca*), sicer pa je treba res še eksistirajočemu izgovoru z dvoustničnim *u* (vsaj pri starejši generaciji) dovoliti vedno tudi izgovar z *l*. Tako se bo končno tudi tu stanje nekako umirilo, čeprav seveda miru dokončno ne bo vse dotlej, dokler se ne uveljavi ničta alternacija *l — I* povsod razen v deležniku na *-l*. Vendar bo veliko pridobljenega, če se sprejmejo moja načela, že sedaj.

Naglasnost predlogov

Pravi, specializirani, predlogi so nenaglašene besede, npr. *na, pred, izpred, izven*. Poleg takih predlogov pa imamo tudi izprislovne in izimenske (*skozi, kljub, onstran, vprič, nasproti*). Zdi se, da ti predlogi nimajo naglasa, čeprav — razen čez — ohranjajo vokalizem iz prislovne funkcije, tj. bodisi ozki bodisi široki *e* ali *o* (sicer zelo oslavljen). Zdi se, da so brez naglasa tedaj, kadar jih je mogoče uporabiti čisto predložno, tj. zamenjati s kakim predlogom. To naj potrdi ali popravi anketa, ki je priložena temu poročilu.

Naglas medmetov

Tisti, ki posnemajo naravne pojave, se pišejo z znamenjem za dolžino ali kračino po načelu, ali pojav v naravi traja dolgo ali kratko, se dogaja počasi ali hitro. — Tako je tudi s čustvenimi medmeti: so dolgi ali kratki (*àjs* — *ájs*), pač glede na to, kaj konkretno pomenijo. Za vsako se je treba odločiti posebej, upoštevajoč sobesedilo, iz katerega so izpisani.

Naglas prislovov

Prislovi so načeloma naglasne besede: *kám, tà, tò, sèmkaj, zeló, prék, pràv, žé, šè, nató, próti, v srédi, skóz, zgôraj, počási, tího, lepó, kmálu* itd.

Da so res prislovi, se vidi po tem, ker se lahko rabijo tudi samostojno, predlogi pa morajo stati pred odnosnico: *Bil sem poleg hiše, ko se je to zgodilo* — *Bil sem poleg, proti Bil sem pred hišo, ko se je to zgodilo* — *Bil sem pred ...* (tu se odnosnica razume iz sobesedila, medtem ko je *poleg* samostojen, kar dokazuje tudi zamenjava z *zraven, tam* itd.).

Nimajo pa naglasa tako imenovani poudarni prislovi (*že, še*) v zvezah kot: *že tó, še takrát, prav tèbe*.

Naglasnost veznikov

Pravi vezniki so nenaglašeni: *in, pa, ter, ali, ker, da, če, ko, kot, kakor, ako, toda*. Kadar pa jih v stavku poudarimo, dobe načeloma — kakor vse brez-naglasnice — samo iktus, tj. so kratki. Večzložni vezniki imajo iktus na določenem zlogu: *ali (àli)* ipd. Dopustni vezniki imajo po mojem naglas na *-túdi* in *rávno* in *pràv*, in sicer vedno, to pa po prislovu, ki sledi *če-ju* (*ali ako-ju*). Vezniki, ki so hkrati prislovi (sem gredo tudi dopustni), imajo tudi kot vezniki naglas? prim. *sicèr, námreč, tórej, zatórej, zató, nató, takó, tedàj*. Nimata ga *zakaj* in *pa*.

Anketo predlagam za veznike, predloge.

Besede, ki nimajo naglasa, bi torej pisal brez naglasnih znamenj. Pač pa bi jih v oklepaju pisal s potencialnim mestom poudarka in kvaliteto in kvantiteto poudarjenega samoglasnika.

V resnici sem sestavil tri anketna besedila: za veznike, za predloge in še za nekatere prislove. Ker so primerni tudi za vaje, jih objavljam.

Anketno besedilo za veznike:

Prišli so do vrat in pogumno potrkali.

Prišli so do vrat in ... No, kaj in?

Prišel je do vrat, ali vstopiti si ni upal. — Kako pa govoriš! Ne reče se ali, temveč toda ali vendar, tudi a ali kar gre.

Čeprav še mlad, je prehodil že veliko sveta.

Pol sveta je prehodil, čeprav je še tako mlad.

Dasi mlada, je že dovolj pametna.

Na sestanek so prišli ne le zastopniki vseh kateder, temveč tudi dekan.

Bil je še mlad, tako da ni čudno, da ni uganil vselej prave.

Bila je res mlada tedaj, neizkušena, da ne rečem — neumna.

Zgodaj sem vstal, torej sem lahko že truden.

Tiho bodi, sicer ti bo tako pritisnil okrog ušes, da pozabiš, kako ti je ime!

Četudi je dovolj star, je le še preveč nestanoviten.

Dasi se mu nikoli ni prav slabo godilo, je godrnjal vse življenje.
Vse življenje je godrnjal, dasi se mu ni nikoli prav slabo godilo.
Pavliha pride, kadar pride.
Pride pač, ko pride.

Kadar pride mati, nam prinese kruha.

Ko pride mati, nam prinese kruha.

Kadar pride, nam prinese kruha.

Učil se je, toda znal ni mnogo.

Učil se je, toda . . . ko bi ne bilo zabavnejšega!

Vendar nekaj, četudi pozno.

Vendar nekaj, četudi . . . No, saj sama veš!

Najprej sta šla k čevljarju, nato sta kupila čevlje in kar jima je bilo
še treba.

Kadar pride, bo dobro.

Anketno besedilo za predloge in prislove

Je kdo proti? — Jaz sem proti, in še kako!

Kljub letom je stari mlademu še vedno kljub.

Je sveder že prišel skozi? — Skozi prvo desko je, skozi drugo pa ne.

Tudi ti si govoril zoper mene, le ne taji!

Sosedov je šel čez. — Kam čez? — I, čez lužo vendar!

No, ta je pa lepa, prek luže ti gre!

Če proti Koritniku ne bo pritožb, je pravi čudež.

Zraven prelepe jablane je bilo nastlano smetje.

Poleg prelepe jablane je bilo smetišče.

Pod prelepo jablano je stala miza.

Kdo je bil poleg, ko se je to zgodilo?

Izpod skale je curljal studenček, prav bister studenček.

Zastran nakupovanja le brez skrbi, oče, za to bom že jez poskrbel.

Kradel ni izpod klopi, temveč iznad nje.

Dno jezera so našli star čoln.

Čebelnjak je stal konec vasi.

Sred množice je stal velikan.

Njegova domačija je bila vrh gore.

Okoli polnoči je na podstrešju zaropotalo.

Ta človek je onstran dobrega in zlega.

Zraven Jernačeve hiše je curljal studenec.

Medved je vpričo lovca odnesel ovco.

Hlev je postavil nasprot sosedovi hiši.

Mimo življenja je naslov neke knjige.

Anketno besedilo za členke (prislove)

Prav tebe je bilo tam treba.

Prav slepomišiti ti je bilo treba.

Pa še kako me je bilo treba.

Vse črno ljudi se je trlo.

Ravno tega nam je še manjkalo.

Tam spodaj pod kozolcem se je bilo zgodilo.

Tja gor poglej.

Tule sem stopite.
 Skoraj nihče mu ni kos.
 Kar sem s fantom, da mu ušesa navijem!
 Saj še kar dobro zgledate.
 Že kmet v dolini vam je rekel, da ste razbojniki.
 Če že ne veste, kaj hočete, potem vsaj molčite.
 Če še ne veste, kaj hočete, potem molčite.
 Vsaj ti bi bil lahko pametnejši.
 Saj sem te čakal debelo uro, če verjameš ali ne.
 Vsaj nagajaj nam nikar.
 Saj, saj, tako sem tudi mislil.
 Saj saj, tako sem tudi mislil.
 Zlasti Tine se je odlikoval pri vsej tej zadevi.
 Ta je pa pameten! — Že, toda ali ne veš, da pri njem nikoli ne veš,
 pri čem si?
 Ali še spi naš junak. — Še, saj tudi lahko.

Zapiski, ocene in poročila

O PREMEM GOVORU

Z narekovajem, premim govorom in spremnim stavkom se seznanijo učenci šele v 4. in 6. razredu (Predmetnik in učni načrt za osn. šolo, Lj. 1969, str. 9—10). Za 4. razred predpisuje učni načrt »narekovaj v pogovoru (brez napovednega stavka); dobesedni govor z napovednim stavkom spredaj in zadaj«, za 6. razred pa »dobesedni govor — napovedni stavek v sredini«. Slavista čaka naloga, da nauči učence v 6. razredu pravilno pisati najbolj zapleteno obliko premega govora. Še prej pa se mora prepričati, če ožvladajo prvi dve.

Pri ponovitvi lahko izhaja iz grafične slike, ne glede na to, ali jo učenci že poznajo ali ne:

1. V _____ : »V _____ .«
2. »V _____ ,« m _____ .

Seveda pa morajo skicam slediti tudi praktične vaje s stavki. Najprej s takimi, ki jih kot dokaz, da zgradbo premega govora razumejo, povedo učenci sami, nato pa vaje s strnjenim besedilom (odlomki iz leposlovnih del ipd.).

Kadar učenci sami naštevajo primere, ne smemo biti zadovoljni z vsem, kar nam povedo. Njihov besedni zaklad je pri tem zelo siromašen. Od glagolov je kar naprej na vrsti samo: reče, je rekla, je rekel, pa tudi če gre za vprašanje, željo, dvom, ukaz, bojazen, namig ali veselje. Osebe so navadno vedno iste: oče, mati, teta, sošolec, sosed. Pa tudi vse drugo besedilo je revno: v trgovino po sladkor, pomiti posodo, prinesiti vodo, posoditi zvezek. Osiriomašeno življenje brez vsebine se tako v obliki premega govora prenaša iz razreda v razred prav do konca obveznega šolanja ali pa še dalj. Nekaj napak zagreše pri tem že učitelji v nižjih razredih, ker pri ustnem izražanju premalo dosledno odpravljajo slogovne pomanjkljivosti in se prehitro zadovolje s formalno pravilnostjo (Mati je rekla: »Zakaj si prišel tako pozno domov?«).

Spremni stavek sredi premega govora najbrž ni ostal nepojasnen prav do 6. razreda, ker so bistrejši učenci lahko že sami ugotovili, da vstavljamo spremni stavek tudi v sredo premega govora. Kot pripomoček za utrjevanje pravopisnega pravila bo še najbolj dobrodošel grafični prikaz:

V zvezi z vsebino in mestom premega govora mnogi učenci še v 8. razredu ne znajo uporabljati ločil (klicaj, vprašaj, dvopičje, ločilo na koncu odvisnega govora), vzrok za to pa je verjetno en sam: premalo vaj. Čas za utrjevanje moramo najti. Raba ločil pri premem govoru je preveč pomembno pravopisno poglavje, da bi ga lahko obdelali samo formalno. Zelo važno je, da preidemo od posameznih, iz sobesedila iztrganih stavkov, k strnjeni uporabi premega govora, ker bo otrok šele potem začutil, da gre za razgovor in da mora določene misli oseb postavljati v narekovaj. Kadar pa vadi-mo samo posamezne oblike tako, da primere pripovedujejo učenci sami, se ne smemo zadovoljiti z izgubljenimi stavki, ampak naj namesto tega, kaj je rekla teta, ko je stopila v sobo, raje povedo, kaj so ob posameznih priložnostih dejali veliki državniki, umetniki in misleci.

Berta Golob
Osnovna šola Preddvor

MARIJAN TRŠAR: ZGODBE O PSU RIKU*

Zgodbe, ki opisujejo živali, so za šolarja nedvomno zelo prijetno branje. Takih izvirnih ali prevedenih zgodb poznamo precej in marsikatera se je uvrstila med klasična dela mladinske književnosti. Seveda pa to ne pomeni, da je tematika že nasičena ali izčrpana. To nam dovolj prepričljivo dokazujejo tudi Tršarjeve Zgodbe o psu Riku

Knjiga, o kateri govorimo, je pravzaprav Rikov življenjepis. Rik je čistokrven koker španjel, ki ga je njegov gospodar deček Marko dobil od znancev ali sorodnikov na Turjaku. Rik se že takoj prvi dan, ko pride k hiši, spozna s svojimi živalskimi prijatelji papagajem Kokom, Zlato ribico in pločevinasto raco ter se spre z brezčutno in nerazumevajočo budilko. Pozneje ga vznemiri sneg, spre se z nebeščani Sončnim žarkom, Zadnjim krajcem in Polno luno, ki mu naklepajo maščevanje, zagreši marsikatero nerodnost in se večkrat izkaže tudi kot resničen junak. Rik doživlja nezgodo za nezgodo in nazadnje tudi prav žalostno pogine.

Zgodbe o psu Riku so nedvomno nastale ob pisateljevem neposrednem stiku z živaljo. Pri pisanju se je Tršar večinoma izognil tradicionalnemu načinu opisovanja, toda kljub temu in deloma prav zaradi tega Zgodbe o psu Riku ne dosegajo nekaterih drugih, klasičnih tovrstnih del za mladino; naj na tem mestu omenimo samo Klic divjine Jacka Londona, Lassie se vrača Erica Knighta, Kaštanko A. P. Čehova, od izvirnih slovenskih knjig pa vsaj Finžgarjevega psa Liska in Fida Tilena Epiha. Seveda gre pri Tršarjevi knjigi za drugačen pristop k tematiki, zato je primerjanje le deloma upravičeno.

Tršar je v Zgodbah o psu Riku »vseved«, to se pravi, da ve, kaj se dogaja v duševnosti ljudi in tudi v duševnosti živali. Po našem mnenju pa je pisatelj šel pri tem predaleč, saj imajo njegove živali povsem po človeško razvit razum; zelo dobro znajo razmišljati o abstraktnih vprašanjih, medtem ko se vsaj Rik v konkretnih situacijah ne znajde vedno najbolje. Nekateri očitki, ki jih izgovore živali na račun ljudi (zlata ribica v Devetem poglavju: »Ljudje razumejo samo sebe«), niso upravičeni, saj jih je na drugem mestu pisatelj sam nehote razvrednotil. Odlomek o Riku in kobili Luci (v Trinajstem poglavju) je nelogičen, kajti ob tem, ko se Luca v glavnem upravičeno in s svojega gledišča razumno jezi zaradi hlapčevanja ljudem, želi tudi v kino, želi gledati televizijo, računati, pisati in podobno.

Zgodbe o psu Riku so namenjene devetletnemu, desetletnemu bralcu, ki že dovolj dobro pozna živalski svet in si zato ne dovoli več, da bi mu kdo predstavljal živali tako, kot jih je ta bralec poznal še pred nekaj leti. Tršar potemtakem svojega bralca nekoliko podcenjuje, ker mu skuša vsiljevati način doživljanja, ki ga je otrok že prerasel. Po drugi strani pa je pisatelj na nekaterih mestih do svojega bralca preveč zahteven. Mislim predvsem na Deseto poglavje, kjer vzemo za Rikovo užaljenost in njegove samomorilske misli, kar je Tršar prikazal ironično; toda ironija je vedno, in tudi tukaj, za mladega bralca razumsko preveč zahtevna. Naj to trditev ponazorim še

* Obzorja, Maribor 1968; Mlada obzorja 21.

s podnaslovom Trinajstega poglavja: »TRINAJSTO POGLAVJE si šteje za sveto dolžnost opozoriti ljudi na neznansko nevarnost, ki jim preti v bodočnosti. Mimogrede namigne, da je Rik bržčas za kakršnokoli prekucijo dosti pohleven modrijan.«

Omenil sem že, da se je pisatelj izognil tradicionalnemu opisovanju in tradicionalni vsebini. To je dosegel predvsem s tem, da je Rika predstavil v dveh svetovih. Prvi svet je realen, priča mu je tudi človek. Drugi svet pa je Rikov, vanj človek ni prodril, v njem je Rik sam in se sam spopada z nebeščani (s Sončnim žarkom, Polno luno, s Prvim krajcem in Zadnjim krajcem). Ta drugi svet je pravljčni svet. Ugotavljam pa, da je pisatelj ta svet od onega prvega preveč odmaknil, tako da je tam, kjer oboje združuje, pripoved premalo verjetna. Zdi se nam celo nepotrebno, da je pisatelj bralcu predstavil tudi tisti drugi svet, če je hotel s tem samo povedati, da so nebeščani krivi Rikovih nesreč in njegovega žalostnega konca. Desetletni otrok je preveč realist, da bi mogel temu verjeti, je pa tudi še premalo izkušen, da bi si dejanja nebeščanov razložil kot igro naključij in posledico človeške malomarnosti. K temu prispeva še izražanje, ki je ostalo preveč neživljenjsko. Nebeščani ogovarjajo Rika trdo, ostro (»cucek nesramni, jezik umazani, smrdljivo ščene« in podobno), vendar kljub vsemu preveč izbirajo besede oziroma govore v slovnično preveč pravilnih podredjih, kar ni značilnost čustveno prizadetega govora. Zato smemo reči, da gre za grobo izražanje, ki se le malo uspešno skuša približati pogovornemu jeziku. Kadar ne gre za dobesedni govor, je Tršar bolj spreten, vendar ima tudi v pripovedi nekaj manj posrečenih izrazov: Rik se je seznanil z *rešto* predmetov, pogнал se je za *muhačko*, snežinke so se *vrtolele*, Rik *je ne sme populiti* iz boja, kamion je psico *združgal* ko hruško, »papigaj« Koko kuha *rilec* in podobno.

Rik doživlja le malo prijetnega, vedno pa doživi tudi kaj neprijetnega: ali je ranjen ali ga kdo ošteje ali pa ga peče slaba vest. Bojevit je in je vedno v spopadih z okoljem, vendar so ti spopadi drug drugemu kar preveč podobni; nekoliko bolje sta opisana boja z Mačonom in petelinom Pevcem. Zdi se, da si je Tršar zavestno prizadeval, da bi se oddaljil od že preizkušenega načina pripovedovanja o pasjem življenju. Bolj dognana je pripoved na tistih maloštevilnih mestih, kjer tega prizadevanja ne čutimo. Taki sta predvsem obrobni zgodbici o psici Paci in psu Reksu.

Opremo in lepe črnobeke ilustracije je za Zgodbe o psu Rku prispeval sam avtor.

Borut Stražar
Vzgojiteljska šola Ljubljana

JOSIP MATEŠIČ: ODZADNJI SLOVAR SRBOHRVAŠČINE*

V odzadnjem slovarju so besede razporejene abecedno po branju z desne proti levi, npr. *šopavo, glupavo, pupavo, tupavo, garavo, varavo* itd. Slovar obsega 954 strani in ima 135.000 besed (po mojem računu); po številu besed presega vsak slovar hrvaško-srbskega jezika. Pri njegovem sestavljanju je pisec uporabljal poleg Pravopisa hrvatsko-srpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom (Zagreb — Novi sad, 1960) še slovarje L. Bakotića, S. Ristića in J. Kangrge, J. Dayra — M. Deanovića — R. Maixnerja, J. Jurančića, B. Klaića, Đ. Dančića, Vuka St. Karadžića, F. Ivekovića — I. Broza.

Razen tega je pisec iskal podatke tudi sam

Na prvi mah se zdi, da je bilo njegovo delo tehničnega značaja, toda ko pogledamo globlje, dobimo drugačno sliko: zbral in izbral je najboljše hrvatske in srbske novejšje in starejše besede, v naglaševanju pa je v polnem pomenu uveljavil svoje osebno satlišče, s čimer je prevzel veliko znanstveno odgovornost. Pokazal je tudi potrebno okretnost pri razvrščanju naglasnih inacic in drugega. Posebne vrednosti je upoštevanje obeh variant hrvaškosrbskega knjižnega jezika v besedah in naglasu. Tako imamo poleg oblik kot *krsta, naranča, krut, nizina, nožić, tehnokracija, dijakronija, interesovati, tko, muha* tudi oblike *krstača, pomorandža, svirep, nizija, perorez, tehnokratija, dijakronija, interesovati, ko, muva* in druge. — Posebno zapisovanje opozarja na ustrezne ekavske dvojnice ijekavskih zapisov, se povratnih glagolov se piše seveda pred gla-

* Rückläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen. Osteuropastudien der Hochschulen des Landes Hessen. Reihe V. Giessener Beiträge zur Slavistik. Band I, Lieferung 1, 2, 3, 4. Wiesbaden 1965—1967. (Zadnja knjiga je v resnici izšla 1968).

golsko odnosnico, variantne izposojenke pa se pišejo povezane z ulomčno črto (*socijalist/a* oz. *komunike/j*). Pogovorne dvojnice kaže znamenje >, npr. *mahna* > *mana*; v teh primerih je zmeraj dodan tudi knjižni izraz.

Škoda je, da Matešić poleg običajnih ženskih poimenovanj z obrazilom *-inja*, npr. *maginja*, *beginja*, *herciginja*, *kneginja*, *požeginja*, *boginja*, *poluboginja*, *gloginja*, ni navedel več izrazov, kot sta *hirurginja*, *kirurginja*. Ko bi bil to storil, bi s tem nemara zavrl prodiranje moških nazivov za ženske poklice. Moral bi bil uvesti še *pedologinjo*, *siti-lidologinjo*, *indologinjo*, *metodologinjo*, *ideologinjo*, *geologinjo*, *arheologinjo*, *peda-goginjo*, *speleologinjo*, *bakteriologinjo*, *dijalektologinjo*, *andragoginjo* in druge; v slovenskem jeziku so taki izrazi zelo navadni.

Matešić je v skladu z upoštevanjem dvovariantnosti hrvaškosrbskega jezika upošteval načelo enakosti, zato ima drugo ob drugi obe obliki tudi pri naglasnih dvojnicah: npr. *kosina* : *kòsina*, *branič* : *brānič*, *baršunast* : *bāršunast*.

Matešić navaja sodobne naglase hrvaškosrbskega jezika, ponekod pa ima tudi starejše dvojnice, če besedo govorijo na hrvaškosrbskem govornem področju. Pri tem je bil zelo skrben v izbiri. Takih izjem je precej. Pisec je imel srečno roko in je uspel skoraj v vseh primerih. Dvojnice je zaznamoval s pomikom proti levi.

Pri naglaševanju se je Matešić odločal za takšno obliko, ki je prevladovala. Ostal je pri *prāvica*, *metiljav*, *pròlazznina* itd. in ni sprejel oblik *pravica*, *mètiljav*, *prolazznina*, ker bi ostale v svoji skupini v manjšini. V glavnem je ohranil Daničićev sistem, a mu ni slepo sledil, temveč je v marsičem prisluhnil današnjemu stanju ter se odločal za tisto, kar ima širšo podlago. Seveda je ostal pri *stijèna*, *rijèka*, *mijèna* itd., četudi govor večine pozna tukaj dolžino. Za akcentuacijo v celoti brez pridržkov lahko rečemo, da je najboljša stran Matešićevega slovarja, dober primer sodobne akcentuacije hrvaškosrbskega jezika. Ker se sedaj normira hrvaškosrbski naglas, je Matešićev slovar hkrati pomemben prispevek k rešitvi tega še zmeraj odprtega vprašanja.

Z Matešićevim odzadnjim slovarjem smo dobili popis vseh besed glede na pripone, tako da lahko nemoteno in lažje proučujemo tvorbo besed. V slovnicaх so se skoraj ponavljali primeri, ki jih je Tomo Maretić uvedel v svoji Gramatiki in stilistiki hrvatskega ali srbskega knjižnega jezika; sedaj imajo slovnicaři skoraj vse besede vseh pripon.

Odzadnji slovar bo koristen tudi za strojno obdelovanje in vir podatkov, ki so potrebni lingvistični matematiki oziroma jezikovni statistiki; je tudi celotni rimarij osnovnih besednih oblik hrvaškosrbskega jezika. Z njim si bodo lahko pomagali prevajalci pesmi iz tujega jezika in seveda tudi domači pesniki. Do sedaj so trdili, da je hrvaškosrbski jezik siromašen z rimami, sedaj pa o tem lahko zanesljivo govorimo, ali je ali ni. In na temelju podatkov odzadnjega slovarja sledi, da so bila prejšnja mnenja deloma točna. Množica besed se končuje na *-ica*, *-anje*, *-enje*, *-čki*, *-ati*, *-iti*, *-uti*, *-ar*, *-ost*, *-an*. V hrvaškosrbski stenografiji se menjavajo različni sistemi, a najboljše rešitve še ni. Odzadnji slovar bo precej olajšal nastajanje boljših sistemov, istočasno pa bo prišel prav tudi stenografu pri vsakodnevnem delu, pri krajšanju besed z isto pripono.

V hrvaškosrbskem jezikoslovju, posebno še v akcentologiji, in akcentologiji slovenskih jezikov pripada slovarju vidno, če ne celo izjemno mesto. Kot tak se uvršča med najbolj uspele odzadnje slovarje sodobnih slovenskih jezikov.

Od slovenskih odzadnjih slovarjev so izšli: L. Sadnik in R. Aitzentmüller, *Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten*, Heidelberg, 1955.; H. H. Bielefeldt, *Rückläufiges Wörterbuch der russischen Sprache der Gegenwart*, Berlin, 1958; *Russisches Rückläufiges Wörterbuch, zusammengestellt von R. Greve und B. Kroesche unter der Leitung von Max Vasmer*, Berlin—Wiesbaden, 1958., S. B. Lindego, *Indeks a tergo do Slownika jenzyka polskiego*, Warszawa, 1965; Vladimir Miličić, *Obraten rečnik na makedonskiot jazik*, Skopje, 1967. Gotovo je zadnji čas, da se izda tudi odzadnji slovar slovenskega jezika.

Ker je Matešićev odzadnji slovar zelo drag, predlagam, da se priredi domača izdaja. Pisec je voljan tako izdajo redigirati sam. Bila bi bogatejša za nekaj tisoč besed.

Se letos bo izšla pri istem založniku Matešićeva študija o hrvaškosrbskem naglasu, seveda v nemščini. Ta študija bo nekako nadaljevanje akcentološkega dela, nakanaznega v Odzadnjem slovarju. Upravičeno lahko pričakujemo, da bo z njim dosežen precejšen napredek v hrvaškosrbski akcentologiji, posebno s praktične strani.

Mate Šimundić
Pedagoška akademija Maribor

VPRAŠALI STE

KAKO SI RAZLAGATE, DA SLOVENCIPRERADO GOVORE TUJE JEZIKE

B. K., Ljubljana

ZAKAJ ZATAJUJEMO SVOJ MATERNI JEZIK?

Iz lastne izkušnje vemo, da Slovenci v večnarodnostnih zborih namesto materinščine uporabljajo srbohrvaščino. To je sicer vedno malo manj pogostno v navadnem priložnostnem pogovoru na ulici, skoraj pravilo pa je še, kadar gre za nastop v organizirani večnarodnostni skupini. Ta pojav seveda ni nov, temveč je podedovan iz stare Avstrije, le da je tedaj bila slovenski jezik po izboru nemščina.

V dobi, ko človek vedno bolj obvlada svet s svojo zavestjo, je pravi anahronizem, da povprečni Slovenec (posebno pa njegov voljeni zastopnik) še vedno ni spregledal samega sebe: v tem smislu namreč, da bi bil v svojem jezikovnem tujčevanju odkril same negativne lastnosti. Z govorjenjem v tujem jeziku Slovenec zakriva svoj občutek manjvrednosti (ki ga je dobro karikiriral že Ivan Cankar, še pred njim pa za odsev tisočletne nesvobodnosti spoznal svetovno znani jezikoslovec Baudouin de Courtenay): številčno majhnost svojega naroda ima za negativno lastnost in jo skuša rekompensirati z nemajhnostjo na intelektualnem področju. V konkretnem primeru se ta »nadmočnost« hoče kazati kot večja sposobnost za priučitev tujega jezika.

Neslovensko govoreči Slovenec se niti ne zaveda, da je tako ravnanje krivično tudi nasproti neslovincu: prvič zato, ker le-temu svojo jezikovno nadmočnost na tihem vsiljuje ter obenem odreka enako sposobnost za obvladanje tujega jezika, drugič zato, ker mu s tem sploh onemogoča priti v položaj, da bi tudi sam dokazal načelno enako sposobnost za priučitev tujega jezika. S tem, da slovenski človek v govornem stiku s Srbom, Hrvatom, Bosancem, Črnogorcem itd. ne uporablja svoje materinščine, hkrati neslovenca korumpira; v tem smislu namreč, da ta zaradi udobja, ki mu ga nudi neslovensko govoreči Slovenec, jezikovno »nadmočnost« ne le trpi, temveč mu jo z neiskrenimi izjavami celo potrjuje, obenem pa jo skuša izkoriščati. Tako prihaja do dvojnega neprimernege odnosa.

Ker neslovensko govorjenje raste iz občutka manjvrednosti, slovenski človek pa je zlasti v narodnoosvobodilni vojni z vojaškim in političnim dejanjem dokazal nezaostajanje slovenskega naroda za drugimi — saj si je svojo usodo krojil sam — je neslovensko govorjenje posebno slovenskih poslancev v bistvu neuresničevanje ene izmed najbistvenjših potez narodnoosvobodilne vojne, poteze, ki je tedaj Slovenca delala zmagovitega.

Tako ravnanje pa je negativno tudi s stališča sedanjosti: sprva prostovoljno neslovensko govorjenje Slovencev načelo vztrajnosti pretvarja v obvezno. — In če se Slovenec sam prilagaja večinskemu jeziku kot govoreči subjekt — mislijo premnogi —, se bo srbohrvaščini toliko lažje prilagodil kot bralec ali poslušalec. Posledica takega logičnega sklepa je neupoštevanje slovenščine v pisanih in govornih ubeseditvah zadev državnega in »državnega« značaja. (V tej zvezi naj opozorimo npr. samo na zadnji Upitnik zveznega zavoda.) Ta vzvratni učinek prostovoljnega odrekanja slovenskemu govorjenju žali navadnega slovenskega človeka, saj se — kot vsi drugi — po rojstvu seveda ne nagiba k služnosti; žali človeško in državljansko, posebej pa narodnostno. Ker pa se motiv žalitve ne spremeni in slovenski človek nanj ne more vplivati, se pri njem spet ustvarja in ustvari občutek manjvrednosti. Ta se med drugim rekompenzira na že opisani način in tako se začenja nov krog v spirali, dolgi že več kot 1000 let.

Mislim torej, da mora Slovenec, posebno pa njegov poslanec in zastopnik sploh, v večnarodnostnih zborih govoriti le slovensko. V tem primeru bo neprimerno adekvatneje izražal samega sebe in tistega, ki ga zastopa, svojemu narodu v Jugoslaviji potrjeval njegovo dejansko enakopravnost, nasprotnikom jezikovnih pravic slovenskih manjšin v Italiji in na Koroškem (in tudi pri nas v Jugoslaviji) pa jemal iz rok argument, s katerim utemeljujejo utesnjevanje rabe slovenščine v javnosti, »argument« namreč, da pravice slovenščine v večnarodnostnih zborih zunaj Jugoslavije vendar ne morejo biti večje, kot se uresničujejo v Jugoslaviji sami.

J. Toporišič
Filozofska fakulteta Ljubljana